

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye ... En İyiyeye ...

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı

AZERBAJCAN`DA ERGENLERDE YAYGIN OLARAK GÖRÜNEN
DUYGUSAL VE DAVRANIŞSAL PROBLEMLER

COMMON EMOTIONAL AND BEHAVIORAL PROBLEMS AMONG
ADOLESCENTS IN AZERBAIJAN

Jamila GOJALI

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

Öz

Bu çalışma Azerbaycan`da ergenlerde yaygın olarak görülen duygusal ve davranışsal problemleri incelemeyi hedeflemiştir. Çalışma kapsamında ergenlerin yaşadıkları duygusal/ davranışsal problemleri incelemek amacıyla kullanılan ölçme aracı olan Youth Self-Report 11/ 18`in Azerbaycan`a uyarlama çalışması yapılmış, kültürlerarası bir uyarlama çalışmasına uygunluğu test edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Bakü`de devlet okullarında eğitim gören, hiçbir ruh sağlığı problemi tanısı almayan 11-18 yaş arası 587 ergen oluşturmaktadır. Uygulama Bakü`de 7 farklı okulda gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi yapılmış içerik ve yapı geçerliğinin orijinal ölçekle benzerlik gösterdiği görülmüştür. Ölçüt istatistikler birlikte değerlendirildiğinde, SRMR, CFI, NFI ve NNFI değerine göre toplanan veriler aracılığı ile kurulan gözlenen model ile hipotetik olan beklenen model arasında kabul edilebilir bir uyum; χ^2/sd , RMSEA, indekslerine göre mükemmel bir uyum vardır. İç tutarlılık katsayısı (Cronbach` s alpha) sırasıyla İç Yönelim .89, Dışa Yönelim .85 ve Toplam Problemde .94, Anksiyete/ Depresyon .79, Sosyal İç Dönüklük .70, Somatik Yakınmalar .78, Sosyal Sorunlar .62, Kurallara Karşı Gelme .68, Düşünce Sorunları .76, Dikkat Sorunları .72 ve Saldırgan Davranışlar .82 boyutlarında olarak saptanmıştır. Araştırma kapsamında YSR 11/ 18 ölçeğinin sendrom alt testleri ile cinsiyet ilişkisine bakılmıştır. Anksiyete, Sosyal İç Dönüklük, Somatik Yakınmalar, Sosyal Sorunlar, Kurallara Karşı Gelme boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olduğu ($p < .05$) gözlemlenirken, Düşünce Sorunları, Dikkat Sorunları ve Saldırgan Davranışlar alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı ($p > .05$) saptanmıştır. Toplam Problem, İç Yönelim grubu, Anksiyete, Sosyal İç Dönüklük, Somatik Yakınmalar, Sosyal Sorunlar alt boyutlarında kızların, Dışa yönelim grubu, Kurallara Karşı Gelme Boyutunda ise erkeklerin daha yüksek puan aldığı görülmektedir ($p < .05$).

Anahtar sözcükler: Ergenlik, Azerbaycan, duygusal ve davranışsal bozukluklar, problem davranışlar, Youth Self-Report 11/ 18, ASEBA

Abstract

This study aimed to investigate the emotional and behavioral problems commonly encountered by adolescents in Azerbaijan. In this study was performed adaptation of the scale Youth Self Report 11/18 in order to examine the emotional/ behavioral problems experienced by adolescents, also aimed to evaluate suitability for a cross-cultural adaptation. The sample of the research constitutes 587 adolescents aged between 11 and 18 who are educated in public schools in Baku with no any mental health problem. The implementation was carried out in seven different schools in Baku. Confirmatory factor analysis of the YSR11 / 18 scale on the Azerbaijani sample was conducted and the content and structure validity of the scale were similar to the original scale. When the metrics are jointly evaluated, there is an acceptable agreement between the observed model, established by means of collected data by SRMR, CFI, NFI and NNFI, and the expected model hypothetical; There is good agreement according to χ^2/sd , RMSEA, indices. Internal consistency coefficient (Cronbach`s alpha) for subscales were found to be Internalizing Problems .89, Externalizing Problems .85, Total Problems .94, Anxious/ Depressed .79, Social Withdrawn .70, Somatic Complaints .78, Social Problems .62, Delinquent Behaviour .68, Thought Problems .76, Attention Problems .72 and Aggressive Behaviors .94 respectively. Within the scope of the research, the relationship between gender and YSR 11/18 syndrome subscales was examined. There was no significant difference in the subscales of Thought Problems, Attention Problems and Aggressive Behaviors subscales ($p > .05$) however it was observed that there was a significant difference in the subscales of Anxious/ Depressed, Social Withdrawn, Social Problems, Somatic Complaints and Delinquent Behavior ($p < .05$). Total Problems, Internalizing Problems, Anxious/ Depressed, Social Withdrawn, Somatic Complaints and Social Problems are higher on girls than boys and Externalizing Problems, Delinquent Behavior scores are higher on boys than girls.

Keywords: Adolescence, Azerbaijan, behavioral and emotional problems, problem behaviors, Youth self –report (YSR 11/ 18), ASEBA

Teşekkür

Bu çalışma akademik anlamda hayatıma büyük katkısı olan yüksek lisans eğitimim sürecinde tamamlandı. Bu süreçte hem akademik anlamda, hem insani ilişkiler konusunda hiçbir yerde elde edemeyeceğim değerli bilgilerini benimle paylaşan sayın hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Tuncay ERGENE' ye desteği, büyük katkıları ve sabrından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez jürimde yer alan sayın Doç. Dr. Türkan DOĞAN, Doç. Dr. Meliha TUZGÖL DOST, Doç. Dr. Şerife IŞIK ve Doç. Dr. İlhan YALÇIN'a çok teşekkür ederim.

Bu çalışmayı yürüttüğüm süre içinde hem bir uzman, hem değerli bir arkadaş olarak desteklerini esirgemeyen Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümünde Araştırma Görevlisi olan canım arkadaşım Öznur BAYAR'a, her zaman motivasyonumu yüksek tutan sevgili arkadaşım Seydihan YİĞİT'e, zorluk yaşadığımda akademik bilgileri ile destek olan Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümünde Araştırma Görevlisi, değerli Zahide TONGA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Her zaman yanımda olan ve ailem kadar yakın olan sevgili arkadaşım Sabina AGHAYEVA'ya, ablam Günel AHMEDOVA'ya, maddi ve manevi desteğini eksik etmeyen dayım Elşen MUSAYEV'e, veri toplama sürecinde beni yalnız bırakmayan değerli arkadaşlarım Nüşabe NAGIYEVA ve Nermin BABAYEVA'ya çok teşekkür ederim.

Son olarak hayatımı güzelleştiren, geleceğe her zaman umutla bakmamı sağlayan sevgili can yoldaşım, Ali RAHİMLİ' ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İçindekiler

Öz.....	ii
Abstract.....	iii
Teşekkür.....	iv
Tablolar Dizini.....	vii
Şekiller Dizini.....	viii
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini.....	ix
Bölüm 1 Giriş.....	1
Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
Araştırma Problemi.....	4
Alt problemler.....	5
Sayıtlılar.....	5
Sınırlılıklar.....	5
Tanımlar.....	6
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	8
Gelişim Kuramlarının Ergenliği Açıklama Biçimi.....	8
Psikanalitik Yaklaşım.....	10
Freudiyen Yaklaşım.....	10
Anna Freud.....	11
Eriksonun Psikososyal Kuramı.....	12
Piaget Bilişsel Gelişim Kuramı.....	14
Ergenlikte Bedensel Gelişim.....	16
Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Sorunlar.....	17
Duygusal ve Davranışsal Bozuklukların Sebepleri.....	19
Ergenlik Dönemi Duygusal ve Davranışsal Sorunlarına Yönelik Araştırmalar... ..	23
Bölüm 3 Yöntem.....	27

Çalışma Grubu	27
Veri Toplama Süreci.....	29
Veri Toplama Araçları	29
Kişisel Bilgi Formu.....	30
ASEBA – Achenbach Ampirik Temelli Değerlendirme Sistemi.....	30
Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeği (Youth Self Report, YSR/11/ 18).....	30
Verilerin Analizi	34
Ölçeğin Geçerlik Çalışması	34
Ölçeğin Güvenirlik Çalışması	37
Bölüm 4 Bulgular ve Yorumlar	40
Bölüm 5 Sonuç, Tartışma ve Öneriler	47
Sonuç ve Tartışma	47
Öneriler	53
Kaynaklar	56
EK-A: YSR 11/ 18.....	68
EK - B: YSR 11/ 18 Çeviri Lisansı	70
EK-C: Doğrulayıcı Faktör Analizine Dair Yol (Path) Diyagramı	71
EK-Ç: Etik Komisyonu Onay Bildirimi	72
EK-D: Etik Beyanı.....	73
EK-E: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu	74
EK-F: Thesis Originality Report	75
EK-G: Yayınlama ve Fikri Mülkiyet Beyanı	76

Tablolar Dizini

Tablo 1 Bağımsız Değişkenler Açısından Dağılım	28
Tablo 2 Modeli Değerlendirmede Kullanılan Uyum ve Hata İstatistikleri ile Yorumları.....	35
Tablo 3 Sekiz Boyutlu YSR Ölçeği için Elde Edilen Hata ve Uyum İstatistikleri....	37
Tablo 4 YSR 11/ 18 İç Tutarlılık Katsayıları (<i>Cronbach` s alpha katsayıları</i>)	38
Tablo 5 Cinsiyete Göre t -Testi Sonuçları.....	41
Tablo 6 Göçmen Statüsüne Göre t -Testi Sonuçları.....	43
Tablo 7 Annenin Eğitim Düzeyine Göre t -Testi Sonuçları	44
Tablo 8 Babanın Eğitim Düzeyine Göre t -Testi Sonuçları	46

Şekiller Dizini

Şekil 1. Masterson'a göre ergen ve yetişkinlerin kişilik yapıları arasındaki farklar..	3
Şekil 2. Erikson'un Sekiz Psikososyal Gelişim Evresi ve Bunlara Karşılık Gelen Kimlik Duygusu.....	14
Şekil 3. Ampirik Temelli Alt Testler	33

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

DSM: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

KBF: Kişisel Bilgi Formu

SED: Sosyoekonomik Düzey

WHO: World Health Organization

YSR: Youth Self-Report

Bölüm 1

Giriş

Bu kısımda araştırmanın problem durumu açıklanmıştır. Ardından araştırmanın amaç ve önemi açıklanmış; problem cümleleri, sayıltılar, sınırlılıklar ve tanımlar sunulmuştur. Son olarak ise araştırmanın kuramsal temeline dair açıklamalar yazılmıştır.

Problem Durumu

Coğrafi konum olarak Asya ve Avrupa'nın ortasında yer alan Azerbaycan, Doğu ve Batı kültürünün birleştiği bir yer olarak görülmektedir. 1920-1991 yılları arasında Sovyetler Birliğinin yönetimi altında olan Azerbaycan bağımsızlığını 1991 yılında elde etmiştir. İnsani Gelişme Raporu'na göre Azerbaycan 188 ülke ve bölge arasında 78. sırada olarak gösterilmiştir ve bu da orta insani gelişim kategorisinde değerlendirilmesine işaret etmektedir (HDR, 2016). Bağımsızlığını elde etme sürecinde Azerbaycan'da meydana gelen toplumsal ve ekonomik alanlarda görülen değişimlerin, her toplumda görülmesi muhtemel olduğu gibi, insanların ruh sağlığını önemli düzeyde etkilediği düşünülmektedir.

Azerbaycan'ın yaklaşık 10 milyonluk nüfusu içinde 2,6 milyonu veya % 26,3'ünü ergenler oluşturmaktadır (Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu Raporu, 2017). Bunun yanı sıra Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu (2016) tarafından, davranış problemleri ve psikolojik problem tanısı almış olan 18 yaşa kadar çocuk ve ergenlerin sayısı ile ilgili sınırlı sayıda veri vardır. Azerbaycan Ruh Sağlığı Politikasının sınırlı oluşu (WHO, 2007) ve özellikle ergen ruh sağlığı alanında yeterli çalışmaların yapılmamış olmasını dikkate alarak ergen ruh sağlığının incelenmesini hedefleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ergenlik, gençlik ve çocukluk arasında bir geçiş dönemidir. Ergenlik döneminin özelliğine dair alanyazında birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan psikoanalitik görüş, çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş olarak görülen ergenlik döneminin yaşamın diğer dönemlerine kıyasla daha sorunlu bir dönem olduğunu ileri sürmektedir (Graber vd., 1996). Rutter ve diğerleri (1976) de bu dönemin son derece sorunlu bir dönem olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir ancak önemli ruh sağlığı problemleri yaşansa da birçok ergenin bu süreci sorunsuz bir şekilde atlatabildiğini öne sürmüşlerdir. Bir başka deyişle, ergenlerin bu çalkantılı dönemde yaşadıkları

güçlükler ve gereksinimleri iyice anlaşılıp gerekli önlemler alınırsa onların bu zor dönemi daha kolay atlattıkları sağlanabilir.

Ergenlik döneminde hızlı büyüme sonucu oluşan fiziksel ve fizyolojik değişimlerin ana etkeni olan endokrin sistemi tarafından salgılanan hormonlar aynı zamanda ergenden sosyal beklentiler, bu beklentiler doğrultusunda sorumluluk alma, onları ne düzeyde karşılayabileceğine ilişkin kaygılar da ruh sağlığını önemli düzeyde etkilemektedir. Dolayısıyla hem bedensel gelişim hem de sosyal gelişim beraberinde ergen için bir takım endişe ve zorluklar getirmektedir. Bu süreçte ergenlerin yaşadığı duygusal sorunlar aynı zamanda bilişsel gelişimin beraberinde getirdiği ahlaki gelişim süreci ile de bağlantılı olan zorluklar da dikkate alınabilir (Freeman, 2002).

Ergenlik döneminde ortaya çıkan ruh sağlığı sorunları arasında en sık görülenler depresyon ve kaygı bozuklukları olarak bilinmektedir (Eskin, 2000). Ergenlerin yaşadığı depresyon birçok çevresel faktörle ilişkili olabilir. Bu dönemde yaşanan sorun davranışları iki kategoride incelenmektedir: Gözlenmesi daha zor olan içselleştirilmiş davranışlar ve açık bir şekilde gözlenebilen dışsallaştırılmış davranışlar. Dışsallaştırılmış duygusal ve davranışsal bozuklukların alt türleri olarak antisosyal bir başka deyişle, dürtüsel, agresif, bozucu, yıkıcı ve yasa ve kuralları ihlal eden, görülen eylem ve davranışlar olarak ayırt edebilir. İçselleştirilmiş olan ve dolayısıyla kolay gözlemlenemeyen duygusal davranışsal bozukluklar ise depresyon, mizaç bozuklukları, post-travmatik stres bozukluğu gibi kaygı bozukluklarını ve aynı zamanda şizofreni gibi düşünce bozukluklarını/ psikiyatrik tanılarını içerir (Austin ve Sciarra, 2013). Anne babaların dışsallaştırılmış sorunlara daha duyarlı oldukları gözlemlenmiş olsa da, ergenlerin daha çok içselleştirilmiş sorunları olduğunu belirttikleri görülmektedir (Achenbach vd., 1987).

Bir başka psiko-analitik kuramcı olan Masterson, ergen ve yetişkinlerin kişilik yapılarına ilişkin bir özet sunmaktadır. Masterson'a göre ergenlerin kişilik yapıları yetişkinlerden aşağıdaki şekilde farklılık göstermektedir.

Yetişkin	Ergen
Yetişkin, bilinçaltı dürtülerini artık bastırmış ve savunularını kontrol altına almıştır.	Ergen, bilinçaltı dürtülerini yeterince bastıramamıştır, savunmalar zayıftır ve bu dürtüleri kontrol altında tutamaz.
Yetişkin belli ölçülerini, değer yargılarını bulmuş ve bunları artık yerleştirmiştir. Yani çocukluk istekleri ile sonraki çevrenin etkileri arasında artık bir uzlaşma meydana gelmiştir.	Ergen, hala çocukluk istekleri ile sonraki çevresel etkiler arasındaki çatışmayı çözememiştir. Kendine uygun düşecek değer yargılarını araştırmaktadır.
Yetişkin, bir işte çalışma ve anne babasından ayrı yaşama konusunda yeterlidir.	Ergen, henüz bu aşamada değildir, ekonomik ve duygusal bakımdan anne babaya bağımlıdır. Onlara dayanmak gereksinimi içindedir.
Yetişkin, artık gerek cinsel dürtüleri gerekse, ana babasından duygusal bakımdan bağımsız hale gelmekle ilgili içsel çatışmalarını çözebilmiştir	Ergen, hem cinsel hem de evden kopmakla ilgili çatışmalarını hala şiddetle çözülemeye çalışan kişidir

Şekil 1. Masterson'a göre ergen ve yetişkinlerin kişilik yapıları arasındaki farklar

Kaynak: (Akt. Bulut, 2008).

Bu tablodan görüldüğü üzere yetişkinlerin sahip olduğu özelliklerin bir kısmı ergenlik döneminde oluşmamaktadır ve bu bağlamda yetişkinlerle kıyaslandığında ergenler bir takım zorluklar yaşamaktadırlar.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Azerbaycan Sağlık Bakanlığının raporuna göre ruh sağlığı poliklinik tesislerinde ayakta tedavi görenlerin %16`lık bir kısmını ergenlik yaş döneminde olan hastalar teşkil etmektedir. Ayakta tedavi kurumlarına başvuran her 100.000 kişiden 1092 hasta (%1,1) tedavi edilmektedir. Gündüz ayakta tedavi merkezlerinde tedavi gören hastaların ise %17`si çocuk ve ergenlerden oluşmaktadır (WHO, 2007). 18 yaş altında olanlar nüfusun %29`dur (MHA, 2011). Bu yüzdeler oranlar ergenlerin ruh sağlığı alanındaki ihtiyacının toplum genelinde önemli bir kısmı oluşturduğunu göstermektedir. Öte yandan Azerbaycan`da ergenlerin ruh sağlığına yönelik çalışmaların son derece sınırlı olduğu görülmüştür. Bunun gerekçelerinden birinin ergenlerin davranış sorunları ile ilgili ölçme araçlarındaki yetersizlik olduğu düşünülmektedir.

2001 yılında ruh sağlığı alanında düzenlemelere başlanmış ancak Ulusal Ruh Sağlığı Politikası ve Beş Yıllık Stratejik Planı (The National Mental Health Policy and Five-year Strategic Action Plan) 2011 yılında kabul edilmiştir. Azerbaycan Ruh Sağlığı Politikasının sınırlı oluşu (WHO, 2007) ve özellikle ergen ruh sağlığı alanında yeterli çalışmaların yapılmamış olmasını dikkate alarak ergen ruh sağlığının incelenmesini hedefleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın Azerbaycan`da ruh sağlığı çalışmalarına katkı sağlaması ve araştırmacılara bir ölçme aracı kazandırması önemli görülmektedir.

Buradan hareketle bu araştırmanın temel amacı Azerbaycan`da yaşayan 11-18 yaş grubu ergenlerin yaygın olarak karşılaştıkları duygusal ve davranışsal problemlerin incelenmesidir.

Bu çalışmanın bir diğer amacı, lise öğrencilerinin duygusal ve davranışsal problemlerini belirlemek üzere Azerbaycan kültürüne bir ölçme aracının – Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin- kazandırılmasıdır.

Araştırma Problemi

Azerbaycan kültürüne uyarlanacak olan Youth Self-Report 11/ 18 (YÜÖŞ 11/18, YSR 11/ 18), ergenlerin duygusal ve davranışsal problemlerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı mıdır?

Azerbaycan`da 11-18 yaş grubunda olan ergenler yaygın olarak hangi duygusal ve davranışsal problemlerle karşılaşmaktadırlar?

Alt problemler

Azerbaycan`da yaşayan 11-18 yaş grubundan olan bireylerin yaygın olarak karşılaştıkları duygusal ve davranışsal problemler cinsiyete göre anlamlı fark göstermekte midir?

Azerbaycan`da yaşayan 11-18 yaş grubundan olan, göçmen veya ailesi savaş görmüş olan ergenlerin yaygın olarak karşılaştıkları duygusal ve davranışsal problemler ile ailesi savaş görmüş olmayanların yaygın olarak karşılaştıkları duygusal ve davranışsal problemler arasında anlamlı fark var mıdır?

Azerbaycan`da yaşayan 11-18 yaş grubundan olan ergenlerin karşılaştıkları duygusal ve davranışsal problemler annenin eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Azerbaycan`da yaşayan 11-18 yaş grubundan olan ergenlerin karşılaştıkları duygusal ve davranışsal problemler babanın eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Sayıtlar

Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin uygulama süreci yüz yüze görüşme yapılarak ve anlaşılmayan noktalar açıklanarak gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda uygulama öncesinde kişilerin bilgilerinin gizliliğinin korunacağı ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Bu sebeple gençlerin ölçekleri saydamlıkla yanıtladıkları varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar

Mevcut çalışmanın örneklemini oluşturan çalışma grubu ülkenin farklı şehirlerinden göç etmiş olan öğrencileri de kapsamaktadır, ancak uygulamanın Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü ile sınırlı oluşu diğer illerdeki/ bölgelerdeki ergen ruh sağlığı problemleri hakkında bilgi vermemektedir. Araştırma yalnızca benzer özellik gösteren örneklemelere genellenebilir.

Bir diğer sınırlılık olarak ergenlerde görülen duygusal ve davranışsal problemlerin anne-baba eğitim düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini

inceleme amacıyla toplanan verilerde öğrenim düzeyi lisenin altında olan ebeveynlere rastlanmamış olmasıdır. Alanyazına bakıldığında Türkiye’de Saçan ve Erol (2010) tarafından yapılmış olan çalışmada eğitim düzeyi en az lise olan ve hiç öğrenim görmeyen ebeveynlere sahip çocukların yaşadığı problemler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Annesi ilkokul mezunu olan çocukların; “İçe Yönelim” (Anksiyete/ Depresyon, Somatik Yakınmalar), “Dışa Yönelim” (Kurallara Karşı Gelme, Saldırgan Davranışlar), “Toplam Problem”, “Sosyal Sorunlar” ve “Düşünce Sorunları” boyutlarında aldıkları puanların annesi okuma-yazma bilmeyenlere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Babası ilkokul mezunu olanların; “Dışa Yönelim”, “Toplam Problem” ve “Anksiyete/ Depresyon”, “Somatik Yakınmalar”, “Sosyal Sorunlar”, “Düşünce Sorunları” alt boyutlarında babası okuma-yazma bilmeyenlere göre aldıkları puanlar daha düşük bulunmuştur (Saçan ve Erol, 2010). Benzer bir değerlendirme yapılamamış olması araştırmamızın bir sınırlılığıdır.

Tanımlar

Ergen: Buluş çağına girme ile başlayan biyopsikolojik açıdan çocukluğun sona erdiği ve toplum hayatında sorumluluk alma dönemi olan, genç yetişkinliğin başladığı dönem olarak nitelendirilen 12-24 yaşları arasındaki gruptur. YSR 11/ 18: Youth Self-Report 11/ 18 ölçeği, ergenlerin yaşadıkları duygusal ve davranışsal problemleri kendisinin ifade edişine göre değerlendiren kapsamlı bir ölçme aracıdır. Problem Davranış: Bireyin toplumda etkili işlev görmesini engelleyen, kendisinin ve yaşlılarının güvenliğini tehlikeye atan herhangi bir davranışa verilen addır. İçe Yönelim Sorunları: Ergenin kendine yönelttiği duygu durum bozukluklarına verilen genel addır. Dışa Yönelim Sorunları: Ergenin çevreye yönelttiği duygu durum bozukluklarına verilen genel addır. Anksiyete/ Depresyon: Ağlama, korku, kaygı, değersiz hissetme, utanma, intihar düşünceleri gibi maddelerden oluşan alt boyuttur. Sosyal İçe Dönüklük: Çekingenlik, düşük enerji, yalnızlığı tercih etme, konuşmayı reddetme gibi maddelerden oluşan alt boyuttur. Somatik Yakınmalar: Tıbbi bir nedeni olmadan yaşanan fiziksel rahatsızlıklar. Dikkat Sorunları: Dikkatini toplayamama, dikkat dağılması, kafa karışıklığı, hayal kırıklığı gibi maddelerden oluşan alt boyuttur. Düşünce Sorunları: Tuhaf düşünceler, tuhaf davranışlar, seğirmeler, kendine zarar verme davranışlarını içeren sorunlardır. Sosyal Sorunlar: Yalnızlık, geçimsizlik, kıskanma, sevilme, dalga geçilme gibi sorunlardır. Kurallara Karşı Gelme: Riskli davranışlar, evden kaçma, alkol, sigara kullanma, yangın çıkarma, kuralları çiğneme

gibi davranışlardır. Saldırgan Davranışlar: çok tartışma, gürültücü, insanları tehdit etme, söz dinlememe, çok bağırma gibi davranışları ifade eden alt boyuttur.

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Bu kısımda ilk olarak ergenlik dönemini açıklayan bazı gelişim kuramlarından bahsedilecektir. Ardından ergenlerin yaşadıkları duygusal ve davranışsal sorunlar, onların sebepleri ve alanyazında bulunan ilgili araştırmalar yer alacaktır.

Gelişim Kuramlarının Ergenliği Açıklama Biçimi

Batı literatüründe “adolescent” olarak ifade edilen ergenlik kelimesi Latince büyüme, olgunlaşma anlamında kullanılan “adolescere” fiilinden gelmektedir (Avcı, 2006). Azerbaycan dilinde “yeniyetme” olarak ifade edilen ergenlik dönemi, genç, toy, yetişkinliğe yeni adım atan birisi olarak bilinmektedir (ADQ.az, 2018). Türk Dil Kurumu’nun sözlüğüne göre ergenlik, “Cinsel organların fizyolojik gelişmesiyle başlayan, buluşa ermişlikle yetişkinlik arasındaki dönem, yeni yetmelik” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, bu dönem çocukluk ile yetişkinlik arasında geçit dönemi olarak bilinmektedir.

Antik çağlardan beri ergenlik döneminin özellikleri dikkat çekmiş ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Sokrates, gençlerin lüksü sevdiklerini, kötü davranışlara sahip olduklarını, otoriteyi küçümsediklerini ifade ederken; Platon, gençliği ruhsal sarhoşluk olarak tanımlamış, Aristo ise, onların değişkenliğinden bahsederken gençleri mantıksız, dürtüsel, tutkularına yenilen, eleştiri kabul etmeyen varlıklar olarak tanımlamıştır (Dacey ve Travers, 1996).

Ergenliğin bir karmaşa (turmoil) dönemi olup olmadığını sorguladıkları gözden geçirme çalışmalarında Rutter ve arkadaşları (1976) bu dönemin gerçekten sorunlu bir dönem olduğu sonucuna varmışlardır. Olson (1983) yaşam döngüsü içerisinde en stresli dönemin ergenlik olduğunu belirtmiştir. Kayaalp’e (2007) göre ergenlik döneminin bir kriz dönemi olarak oluşumuna sebep olan şey dürtülere karşı geliştirilmiş olan savunma mekanizmalarının yetersiz oluşudur.

Kılıç’a (2009) göre 13– 14 yaştaki ergenler ne çocuk ne de yetişkin değildir, kimliğini belirlemeye çalışan bireylerdir. Bu yaş grubu her iki cinsiyetle olgun iletişim kurabilir, toplumsal cinsiyet rollerine uyabilir, bedensel özelliklerini kabul eder, ebeveynlerinden duygusal bağı koparabilir, doğru davranışlar için gerekli değerler ve ahlaki sistem geliştirir, toplumsal alanda sorumluluk alma ve üstesinden gelme gibi özelliklere sahiptir.

Ergenlik döneminde kimlik gelişimi kadar özerklik kazanma da önemli bir gelişim görevidir. Özerk olmak sadece davranışta değil, bilişsel ve duygusal boyutlarda da kazanılmalıdır (Steinberg, 2007). Özerklik kazanma, yani anne babaya karşı olan bağımlılığın son bulması, cinsel kimliği kabullenme, toplumda kendine yer edinmek ve kendine uygun olan meslek arayışı bu dönemin ergenlik döneminin içeriğini oluşturur. Bu süreç ergenliğin başlangıcından itibaren 8-10 yıl kadar devam etmektedir (Öztürk, 2004). Özerklik kazanma sürecini sağlıklı olarak tamamlamış ergenlerin kariyer ve iş yaşamında yüksek hedefler elde edebildikleri, riskli davranışlardan uzak durabildikleri görülmüştür (Özdemir ve Çok, 2011). Bir diğer gelişim görevi de ergenlik döneminde romantik veya cinsel ilişkilere yöneliştir. Ergen, toplumda kendini kabul ettirme, eş seçimi gibi planlar yapar ve ergenliğin sonlarında, diğer insanları da düşünebilir ve tutarlı davranışlar gösterebilir (Akboy, 2005).

Ergenlik döneminde yaşanan bedensel değişimlerin hem kızlar hem de erkeklerde kaygıya ve başka psikolojik sorunlara sebep olabildiği söylenmektedir (Yöndem ve Güler, 2007). Bedende yaşanan bu değişimlerin ruhsal yansımaları kendini gösterebilmektedir. Fiziksel değişimlerin bir kısmı ergenlerde travmatik bir etki bırakabilir (Emanuelli ve Michele, 2006).

Bu dönemde hızla değişen bir diğer gelişim alanı ise bilişsel gelişimdir. Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre ergenler 12 yaşından itibaren somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçer ve bu süreç ergenlik boyunca sürer. Somut işlemler döneminde ergenler gruplama, sınıflama gibi mantıksal işlemleri yapabilir, ancak düşüncelerini mantıksal bir sistem içinde birleştirmekte güçlük geçer (Akt. Ömercikoğlu, 2006).

Ergenlik dönemini ve bu dönemin beraberinde getirdiği zorlukları açıklayan birçok kuram olduğu bilinmektedir. Skinner'in (1953) Davranışçı Kuramı, Freud'un (1964) Dürtü Kontrol Kuramı, Erikson'un (1963) Psiko-Sosyal Gelişim kuramı, Piaget'nin (1976) Oluşturmacı Kuramı, 1990'lı yıllarda ise Vygotsky'nin (1978) Sosyo-Tarihsel Kuramı yaygın olarak öğrenilmiştir (Berk ve Winsler, 1995; Dixon-Krauss, 1996). Bu kuramlar her biri ergenlik dönemini farklı şekilde açıklamaktadır. Bu kuramlardan bazıları ile ilgili ergenlik dönemine ilişkin açıklamalar sonraki başlıklarda sunulmuştur.

Psikanalitik Yaklaşım

Psikanalitik görüş, çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş olarak görülen ergenlik döneminin yaşamın diğer dönemlerine kıyasla daha sorunlu bir dönem olduğunu ileri sürmüştür (Graber vd. 1996). Bu kuramın kurucusu Sigmund Freud olsa da, farklı görüşlerini belirten psikanalistler olduğu da bilinmektedir. Örnek olarak Otto Rank, Freud'dan farklı olarak nevrozların kaynağı olarak doğum anında bebeğin anneden ayrılma sonucu yaşadığı kaygıyı göstermektedir (Peter, 2010). Alfred Adler'i, Freud'dan ayıran görüşü nevrozun, organların fiziksel aşağılanmasına karşı telafi etme çabaları sonucu oluştuğunu ifade etmesidir (Adler, 2012). Bir diğer psikanalist olan Carl Gustav Jung ise "Analitik Psikoloji" eseriyle bireyin aynı zamanda kendisinde insanlık tarihinin bilgilerini taşıyan kolektif bilinçdışının da mevcut olduğunu vurgulamaktadır (Jung, 2006). Ergenlik dönemi ile ilgili Psikanalitik kuramın kurucusu olan S. Freud ve kızı A. Freud'un görüşleri aşağıdaki başlıklarda sunulmuştur.

Freudiyen Yaklaşım

Psikanalitik kuramın kurucusu olan Sigmund Freud (1856-1939) kişilik gelişimini birbirine bağımlı olan iki olgunlaşma süreci ile ifade eder: Gerçeklik ilkesinin ortaya çıkması ile kendini gösteren "ego" gelişimi ve çevreden bağımsız bir biçimde genetik olarak belirlenmiş artarda gelen psikoseksüel gelişim aşamaları. Ego gelişimi kişiye gitgide bağımsızlaşma, kendi dürtülerini denetleme ve çevreye uyum sağlamaya hizmet eder (Baldwin, 1980).

Psikoseksüel gelişim ise birbirini izleyen beş aşamadan geçer: oral, anal, fallik, latent ve genital. İlk aşama olan oral dönem, doğumdan itibaren bir-bir buçuk yaşa kadarki süredir. Akabinde gelen anal dönem bir buçuk-üç yaş sonu, fallik dönem üç yaş civarı, latent (gizil) dönem beş-altı yaştan on iki yaşa kadardır (Kulaksızoğlu, 1998). Cherry (2007) psiko-seksüel gelişim evrelerini bu şekilde özetlemektedir:

1. *Oral dönem (0-1 yaş)* Bu evrede temel etkileşim kaynağı ağız yoluyla olup emme refleksi önem taşır. Bebek emme hareketinden zevk alır.

2. *Anal dönem (1-3 yaş arası)* Bu evrede çocuk mesanesini ve bağırsak hareketlerini kontrol etmeyi öğrenmeye başlar. Bu kontrolü öğrenme başarı ve bağımsızlık hissinin kazanımına yol açar.

3. *Fallik dönem (3-6 yaş)* Bu evrede çocuk cinsiyetler arasındaki farklılıkları keşfetmeye başlar.

4. *Genital dönem (Erişkinlik- Ölüm)* Bu evrede çocuk karşı cinsle ilgilenmeye başlar. Ergenlikle başlayan bu dönem yaşamın sonuna kadar devam eder.

S. Freud çok ani ve çabuk fizyolojik değişiklikler yaşandığı ergenlik döneminin sorunların yoğun olduğu bir evre olduğunu belirtmiştir. Psikoseksüel gelişim evrelerinden biri olan örtülü evrede gizli bir hal alan cinsel ve saldırgan dürtüler, güçlenerek egoyu ve onun savunmalarını yenebilecek düzeye gelmiştir ve genital bölge çok yüksek bir enerji ile dolmaktadır ve ödipal düşlemler devam etmektedir (Ünlüoğlu, 1987). Ergenliğin gelişimsel özelliklerini genital ve fallik evrede ergenin kişiliğine hangi özelliklerin eklenmiş olması belirlemektedir (Erden ve Akman, 2005).

Psikoseksüel gelişim evreleri arasında ergenlik dönemini içine alan dönem genital evredir. Genital evre, erenlik döneminin başlamasından yani, 11-13 yaşlardan genç yetişkinlik dönemine kadar sürmektedir. Bu dönemde fizyolojik olgunluğa erişme ile birlikte cinsel nitelikli hormonlarda artış ve çeşitli dürtülerin gücünün artması görülmektedir ve bu yoğunlaşma önceki gelişim dönemlerinde yaşanan çatışmanın yeniden yaşanması neden olmaktadır (Geçtan, 1995).

Ersevim (2010) genellikle ruhsal sorunlar, nevrotik bozukluklar, kişilik bozuklukları ve psikozların ergenlikte kendini göstermeye başladığını belirtmektedir ve bu sorunların çözümünün yapıldığı bu dönemde ergen, artan sorunlar arasında egemenlik kurmak zorundadır. Çocukluk döneminde yaşanan çatışmalara benzese de, ergenlik dönemi çatışmaları daha farklıdır, çünkü çocukluk döneminde ego gelişimi tamamlanmamıştır ve id egemendir. Ergenlik döneminde id ile süperego arasında ego'nun ilişkisi kurulur. Ergenin kimliği bu ikisi arasında kurduğu dengeye göre biçimlenir (Onur, 1987).

S. Freud (1909) incelemiş olduğu hastaların birçoğunun yaşadıkları sorunları ergenlik döneminde yapmış oldukları mastürbasyon ile ilişkilendirmiştir. Çocuklukta olan mastürbasyonu hatırlatması sebebiyle nevrozların kaynağı olduğunu belirtmektedir.

Anna Freud

Klasik psikanalitik kuram kişiliğin gelişiminde ergenlikten ziyade çocukluk döneminin önemini daha çok vurgulamış olsa da Sigmund Freud'un kızı Anna ve diğer Neo-Freudcular klasik psikanalitik kuramın ilkelerini geliştirerek onları ergenlik

sırasında gerçekleşen gelişime de uygulamıştır (Adams, 2000). Çocukluk dönemi psikoseksüel gelişim aşamalarının yanında ergenlik dönemi gelişiminin de önemini vurgulamıştır. Bu dönemde ergenlerin bağımsızlık kazanması ile ilgili açıklamalardan söz etmiştir.

Ergenlik döneminin amacı, anne-baba ile olan bağımlılıktan koparak ev dışındaki bireylerle olgun ilişkiler kurabilmenin öğrenilmesinin sağlanmasıdır. Bu dönemde çocukluğun yansıması olarak yaşanan ödipal hislerle baş etmek için ergenler anne-babadan uzaklaşma yolunu tercih ederler. Bu uzaklaşma, aile bağları ve denetiminden kopma beraberinde bağımsızlık getirmektedir ve bu da dürtüsel gelişimin bir sonucudur. Aileden uzaklaşmış olan ergen, onların yerini alabilmesi için farklı insanlarla özdeşim kurmaya çalışır ve davranışlarında değişiklikler ortaya çıkar (Anna Freud,1958).

Ergenlik çağında genç, kendini evrenin merkezi olarak görür ve ilerleyen yaşam dönemlerinde sahip olmayacağı kadar yüksek bir özveri ve kendini adamaya hazır olur (Anna Freud,1989). Anna Freud ergenlik döneminin bir gerekliliği olarak çatışmaların yaşanmasını normal olarak kabul etmiş ve yetişkin yaşama geçit için bu çatışmaların yaşanması gerektiğini belirtmiştir (Akt. Özbay, 2000).

Eriksonun Psikososyal Kuramı

Erikson psikanalitik yaklaşım içinde ele alınmış olsa da görüşleri psikanalitik yaklaşımdaki anne baba ve çocuk ilişkilerinden ziyade sosyokültürel bir özelliğe sahip olmuştur. Kişilik gelişiminde çocukluktan yetişkinliğe kadar süren sekiz evreden bahsetmektedir. Bu evrelerden geçerken belirli kimlik gelişimi oluşmaktadır ve kişinin toplum ile etkileşimi bu evrelerdeki gelişimi önemli düzeyde etkilemektedir (Erikson, 1968).

Erikson'un (1968) Psikososyal Gelişim Kuramında ergenlik dönemini kapsayan *kimlik duygusuna karşı rol karışıklığı* döneminde, ergenler aynılık ve süreklilik duygusunu hissederek psikolojik sağlık kazanmaktadırlar. Her evrede olduğu gibi bu dönemin de kendine has gelişimsel görevleri vardır. Kimlik biçimlendirilmesi ve bağımsızlık kazanma ergenlik döneminde öne çıkan gelişim görevidir. Benlik duygusu oluşturmak bu dönemin en önemli psikososyal görevidir ve ergenin bedeninde kendini evinde gibi hissetmesi, nereye gittiğini biliyor olması, milli ve cinsel kimliği, kabul edildiğini bilmek gibi çok geniş özelliklere sahiptir (Erikson, 1963; 1968; Shaffer, 2008). Erken bebeklik dönemindekine benzer fiziksel gelişme

yaşayan ergenler, çocukluktan beri süregelen düzen ve değişmezliği sorgulamaya başlar. Kimlik gelişimi döneminde ergen kendini nasıl gördüğü ve başkalarının onu nasıl gördüğü ile ilgili kıyaslamalar yapmaya başlar (Erikson, 1984; Kroger, 1989).

Erikson'a göre kimlik gelişimi oluşturma iki durum ile sonuçlanabilir. Başarılı olunursa sürekli ve tutarlı bir kimlik, başarısız olunursa kimlik oluşumu ile ilgili rol karmaşası yaşanabilir. Bu dönemin gelişimsel görevini gerçekleştirmek için ergenler büyük bir çaba harcar ancak toplum onlara bu süreci tamamlamak için bilinçli olarak bir zaman verir. Bu askıya alma dönemi yetişkin sorumluluklarını almaya bir hazırlık süresidir (Erikson, 1968). Ego kimliği oluşturma sürecinde başarılı olunmazsa kimlik dağınıklığı (identity diffusion) veya ters kimlik (negative identity) oluşabilir. Kimlik oluşana kadar bir deneyimleme süresine (askıya alma-psycho-social moratorium) ihtiyaç vardır. Bu denemeler daha çok iş, aşk ve dünyaya bakışı kapsamaktadır. Eğer toplum bu süreci engellerse, ergende kimlik karmaşası (identity confusion) yaşanabilir. Bu durum farklı sosyal rolleri bütünleştirememeye, egoya gönderilmiş olan bilgileri organize edememe halinde oluşmaktadır.

Bu dönemde doğru kişilerin rol model alınması önemlidir. Ego oluşumunu sağlayamamış ergenler farklı gruplara ait hissederek onlara bağlanabilir, onların kurallarını ve şartlarını koşulsuz kabul edebilir. Ergen kendi tecrübelerini, yaşantı ve rolleri bütünleştiremezse bu süreç kimlik dağınıklığı ile sonuçlanabilir. Ters kimlik oluşması durumunda ise ergen beklenen sosyal rollerin tam zıttını benimser ve aşırı uçlara kaçır. Bu durumda hiçbir şey olmak yerine kötü olmayı tercih ederler (Erikson, 1968; 1984).

Kimlik oluşumu sadece ergenlikte başlayıp biten bir süreç değildir, yaşam boyu devam eder. Kimlik oluşumunun sağlıklı bir şekilde sonuçlanması önceki dönemlerin başarılı bir şekilde sonuçlanması ile ilişkilidir. Bu dönemde ergen hem bedeninde yaşadığı değişimlerle hem de toplum tarafından kabul edilmek için yaşamını hangi yönde kuracağına dair sorular arasında büyük bir zorluk yaşamaktadır (Muss, 2006).

Tablo 1'de görüldüğü gibi Erikson ergenlik dönemini kimlik duygusuna karşı rol karışıklığı dönemi olarak tanımlamıştır. Bu dönemde kimlik duygusu "ben kimim?" sorusuna verilen yanıtlarla oluşturulmaktadır.

Yaş Dönemleri	Psikososyal Gelişim Evresi	Kimlik Duygusu
Bebeklik	Temel güven-Güvensizlik	“Ben bana verilenim”
İlk çocukluk	Özerklik-Utanç, kuşku	“Ben oluşturduğum şeyim”
Oyun çağı	Girişimcilik-Suçluluk	“Ben olacağımı hayal ettiğim şeyim”
Okul çağı	Çalışkanlık-Aşağılık Duygusu	“Ben öğrenebildiklerimin tümüyüm”
Ergenlik	Kimlik Duygusu- Rol karışıklığı	“Ben kimim”
Genç Yetişkinlik	Yakınlık-Yalıtılmışlık	“Biz sevebildiklerimizin tümüyüz”
Yetişkinlik	Üretkenlik-Durgunluk	“Ben ürettiğim şeyim”
Yaşlılık	Ego bütünlüğü-Umutsuzluk	“Ben geride bırakabildiklerimim”

Şekil 2. Erikson’un Sekiz Psikososyal Gelişim Evresi ve Bunlara Karşılık Gelen Kimlik Duygusu

(Kaynak; Erikson,1963, s.273).

Piaget Bilişsel Gelişim Kuramı

Piaget’in (1962) Bilişsel Gelişim kuramına göre, çocuk düşünme şeklinin değişimine açısından dört temel gelişim evresinden geçer. Bu evreler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Duyusal motor dönemi (0-2 Yaş): Bu dönemde çocuğun düşünme yetisini kazanmaya başladığı dönemdir. Bu gelişim çevredeki nesnelere ve insanlarla etkileşim sonucu

oluşur. Bu evrede çocuk, problem çözme becerisini edinir, nesnelere o görmediği, duymadığı halde de var olmaya devam ettiğini öğrenir. Bu evrenin sonlarına doğru çocukta dil becerisi hızla gelişirken, düşünme ve hareket ile anlamaya başlar (Slater, Hocking ve Loose, 2003).

İşlem öncesi dönem (2-7 yaş): Bu dönemde çocuk daha somut mantığı anlamaz, bilgiyi zihinsel olarak kullanamaz ve başka insanların fikirlerini alamaz. Bu evrede çocukta semboller kullanma becerisi gelişir (Cherry, 2007).

Somut işlemler dönemi (7-11 yaş): Somut işlemler dönemi 7 yaşında ortaya çıkar ve yaklaşık 11 yaşına kadar sürer ve çocuklar bu dönemde zihinsel işlemleri bir önceki dönemlere göre daha iyi anlar. Somut olaylar ile ilgili mantıklı düşünmeye başlar ancak soyut ve varsayıma dayalı kavramları anlamakta zorluk geçer. Bu dönemde çocukta genelleme becerisi ile tümevarımsal mantığı kullanma oluşur ancak genel bir ilkeyi özel bir olayın sonucunu belirlemek amacı ile kullanmada güçlük çekerler (Cherry, 2007). Somut işlemler dönemi 6 yaş civarında ortaya çıksa da çocuk ancak 7 yaş civarında korunum kavramını kazanmaktadır. Örneğin, suyun kısa bir bardaktan, ince ve uzun bardağa boşaltılması sonucu suyun miktarının değişmediğini anlamak için ince bardaktan kalın bardağa geri boşaltılmasını zihninde canlandırabilir. Bu tersine çevirme işlemini kazanımı için en önemli özellik korunum yeteneğidir (Adams, 2000).

Soyut işlemler dönemi (11 yaş ve sonrası): Bu dönem 11 yaştan başlayıp yetişkinliğe kadar sürer. Çocuklar bu dönemde soyut düşünme becerisi kazanırlar. Somut örneklere gerek duymazlar. En önemli kazanım ise bilişsel kapasitelerinin arttığını gösteren problem çözme ve akıl yürütme becerileridir (Decker, 2010).

Bilişsel gelişim kuramına göre ergenliğin başlarında bilişsel gelişimin soyut işlemler dönemine geçiş sağlanmaktadır ve bu dönem 13-14 yaşlarda gelişmektedir (Piaget, 1974). Soyut işlemler dönemine geçidin ön koşulu nörofizyolojik yetkinliğe ulaşmaktır (Akt. Ataman, 2004). Bu geçidini sağlamış olan ergenler, artık yeni bir alışkanlık kazanmış olur ve varsayımlar ileri sürebilir, onları test eder, genelleme yapabilir, soyut kavramlar yoluyla durum ve süreçler arasında geçişler yapabilir (Yavuzer, 2002).

Soyut işlemler döneminin kazanımları şu şekilde sıralanabilir:

1. Nesne ve olaylar göz önünde olmadığı halde soyut düşünülebilir.
2. Hipotezler vasıtasıyla düşünülebilir. (Örneğin, eğer x...ise, o zaman y...olur).
3. Analiz, sentez ve değerlendirme düzeyinde soyutlamalar yapılabilir.

4. Soyut problemler sistematik olarak sınıanabilir.

5. Ulaşılan sonuçlar hakkında genellemeler yapılabilir. (Selçuk, 2005)

Soyut işlemler dönemi ergenin genelleme, soyut kavramı ve zaman kavramını anlama, bireysel anlık ihtiyaçlarla ilgili olmayan görüşlerle ilgilenme, mantıksal düşünebilme ve başkalarıyla iletişim kurma gibi yeteneklerinin gelişimini kazandırır (Akt. Yavuzer, 2005).

Ergenlikte Bedensel Gelişim

Ergenlik özellikle bedensel gelişimin son derece hızlı olduğu bir dönemdir. Bu dönemde ergenlerde, ikincil cinsel belirtiler (kılınma, kızlarda göğüslerin büyümesi, kadınsı erkeksi vücut değişimi) meydana gelmektedir. Ön ergenlik, kızlarda 8-13 yaş, erkeklerde 9-14, 15 yaş arasını kapsamaktadır (Doğan, 2007). Farklı kuramcılar tarafında ergenliği de içine alan birçok gelişim evreleri belirtilmiştir. Ancak çoğu kuramlar kızlar için 10-14 arasında, erkekler için 11 ila 15 veya 16 yaş arasında bir geçiş döneminin varlığında birleşmektedirler. Streinberg (2002)'in belirttiğine göre ergenlik dönemi 10-18 yaşları kapsamaktadır. Bu dönem erken, orta ve ileri ergenlik olarak üç alt aşamadan oluşmaktadır. Farklı yazarlara göre ergenlik dönemi 11 - 13 yaşlar arasında başlayıp, 17 - 24 yaşları arasında bittiği belirtilmektedir (Çelen, 2007; Yavuzer, 2005).

Ergenlikteki bedensel gelişimin hızı yaş aralıklarına göre değişebilmektedir. Bu anlamda ergenliğin dönemlere ayrıldığı sınıflamalardan yararlanılabilir. Bazı araştırmacılara göre ergenliğin üç aşaması olduğu kabul edilmektedir (Özer, 2013):

1. Ön Ergenlik Dönemi: 10-13 yaş aralığı
2. Orta Ergenlik Dönemi: 14-17 yaş aralığı,
3. Geç Ergenlik Dönemi: 17-18'li yaşlardan başlayıp 21'li yaşlarda sona erdiği belirtilmektedir.

Bu dönemde, cinsiyet değişikliklerinin beraberinde getirdiği farklar gelen farklar, geriye kalan gelişim dönemlerinin hiçbirinde kendini bu kadar göstermemektedir. Bununla birlikte cinsiyet ile ilişkili olan biyolojik değişikliklerin yanında; kız çocuklarda adet dönemi, göğüslerde büyüme ve kalçalarda genişleme görülürken, erkeklerde de seste kalınlaşma, yüzde ve vücutta tüylerin çıkmaya başlaması gibi fizyolojik değişiklikler görülmektedir. Bu dönemde ergenler, yetişkinliğe kara ulaşacağı boyun %80'ine ulaşırlar. Ergenlik dönemi süresince gelişim ile ilgili en baskın yaşantılar genellikle 12-16 yaşlar arasında olmaktadır.

Ergenler bu süreçte, yaşadıkları kültürün ideal vücut olarak görmekte olduğu modeli örnek almakta ve beden imgesi elde etme sürecini yaşamaktadır. Ergenin sahip olmak istediği, vücut yapısı yakın çevresi ve toplum tarafından belirlenmektedir (Koç, 2004).

Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Sorunlar

Problem davranışlar bireyin toplumda etkili işlev görmesini engelleyen, kendisinin ve yaşatlarının güvenliğini tehlikeye atan herhangi bir davranış olarak ifade edilmektedir (Carr ve Durand, 1985, Akt. Savi, 2008). DSM-V` e göre “diğer kişilerin temel haklarının ya da temel yaşa uygun toplumsal normların veya kuralların ihlal edildiği, tekrar eden ve ısrarcı bir davranış düzeni” davranış problemi olarak nitelendirilmektedir (Koroğlu,2013). Davranış problemleri olan çocuk ve ergenlerde geleceğe yönelik umutsuzluk, düşük öz saygı gibi depresif özellikler gözlemlenebilir (Sprinthall ve Collins, 1995).

Yavuzer (2002) davranış ve uyum bozukluklarının gelişimsel süreçteki zorluklara çevrenin de etkilerinin eklenmesi ile ortaya çıktığını belirtmektedir. Çevreden kaynaklı oluşan olumsuz olaylar, bireyin kendi gelişimi ile ilgili olan zorluklarla bir araya geldiğinde çocuk ve ergenlerin duygu, düşüncelerini ve özgüvenini etkilemektedir. Uyum bozukluğu yaşayan bir çocuk sürekli hırçınlık, sinirlilik, geçimsizlik, yalancılık, kavgacılık, söz dinlememe, kaygı ve korku hali gibi belirtiler göstermektedir.

Jessor (1991) ergenlerde görülen davranış problemlerini sigara, alkol, uyuşturucu madde kullanma, erken yaşta cinsel ilişki, anti-sosyal davranışlar, riskli (alkollü, kemersiz, hızlı, ehliyetsiz) araç kullanma, evden veya okuldan kaçma, okulu bırakma, sosyal becerilerde yetersiz olma şeklinde ifade etmektedir. Bu davranışlar çocuğun gelişimsel görevlerini yerine getirememesine, kazanması beklenen sosyal rolleri kazanamamasına, kendini yetersiz ve başarısız hissetmesine sebep olmakla birlikte sağlıklı bir genç yetişkinlik dönemine geçişini de zorlaştırmaktadır (Jessor, 1991). Ergenler, gelişim döneminin bir özelliği olarak kendilerine bir zarar gelmeyeceği gibi bir düşünceye sahiptirler (Lapsley, 2003). Bu sebeple riskli davranışlar gibi davranış problemleri göstermelerinin beklenen bir durum olduğu düşünülebilir.

Ergenlik sürecinde yaşanan duygusal ve davranışsal problemleri incelerken dikkate alınmalı olan bazı noktalar vardır: problem davranışların görülme sıklığı veya süreğenliği, problem davranışın kaynağının ergenlikte mi ondan önceki dönemlerde mi oluşmuş olduğu ve bu dönemde oluşan problem davranışların geçici karaktere sahip olmasıdır (Steinberg ve Morris,1991).

Achenbach (1991) duygusal ve davranışsal problemleri içselleştirme ve dışsallaştırma olarak ele alınmaktadır. Aynı şekilde Coleman (1992) da problem davranışları içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış olmak üzere iki grupta toplamaktadır. İçselleştirilmiş (internalizing) davranışlar: kişilik problemleri, yetersizlik ve olgun olamamayı; dışsallaştırılmış (externalizing) davranışlar ise davranış bozukluklarını kapsamaktadır. Achenbach (1978) çocuklarda görülen davranış problemlerini iki kategoride incelemektedir: Dışa Yönelim ve İçe Yönelim problemleri. Dışa yönelim problemleri; dikkat eksikliği ve hiperaktivite, saldırganlık veya kurallara karşı gelme ve suç işleme gibi kişi, aile, okul ve sosyal çevreye karşı olan dışa doğru yönelen, davranışları kapsamaktadır. İçe Yönelim problemleri ise, duygusal problemler olan depresyon, anksiyete, sosyal içe dönüklük, somatik yakınmalar gibi içe doğru yönelen davranışlardır. Benzer şekilde Ackerman, Brown ve Izard (2003) sorun davranışlara içselleştirilmiş ve dışsallaştırmış problemlerin sebep olduğunu belirtmektedirler. Bailey, Hill, Oesterle ve Hawkins (2009)'e göre içselleştirilmiş davranışlar, ergenin kendine yönelttiği duygu durum bozukluklarıdır. Bunlara örnek olarak, içine kapanma, anksiyete, korku, psikosomatik sorunlar, depresyon gibi sorunlardır. Dışsallaştırılmış davranışlar ise, zayıf dürtü kontrolü, kavga etme gibi yıkıcı davranışları kapsamaktadır. Yıkıcı davranış bozukluğu olan çocuklarda, açık veya gizli düşmanlık, fiziksel ve sözel saldırganlık, kincilik, kavgacılık gibi özellikler görülmektedir (Carson, Butcher ve Coleman, 1988). Yıkıcı davranışların genellikle erkeklerde kızlara oranla iki kat daha fazla görüldüğü ve çoğunlukla başka bozukluklarla birlikte ortaya çıktığı söylenebilir (Austin ve Sciarra, 2012).

Ergenlik döneminde depresyon, çocukluk dönemine göre daha yüksek oranda rastlanmaktadır (Steinberg ve Belsky, 1991). Araştırmalar, intihar girişiminin ergenlerin yaklaşık % 10'da rastlandığını, şiddet ve mala yönelik suçların ise bu dönemde artarak lise döneminde zirveye ulaştığını göstermektedir (Steinberg, 2007). İntihar girişimi olan bireylerin yaklaşık olarak % 85'i 15-19 yaş aralığında olduğu belirtilmektedir (Austin ve Sciarra, 2012).

Türkiye’de de ergenlerde davranış sorunları üzerine Siyez (2006) tarafından yapılan bir çalışmada ergenlerin sigara içme oranının % 54.9, alkol kullanma oranının % 55, esrar kullanma oranının % 20.2 olduğu, anti sosyal davranış (yalan söyleme, çalma, okula kesici alet getirme vb.) oranının ise %16.8 ile % 72.3 arasında değiştiği görülmüştür.

Duygusal ve Davranışsal Bozuklukların Sebepleri

Ergenlerin içinde buldukları kişilerarası, toplumsal ve kurumsal oluşumlar onların değer sistemlerini, seçim ve davranışlarına etki etmektedir (Nash ve Bowen, 1999). Biyopsikososyal Gelişim Kuramına göre gelişim dönemine etki eden ve çocukların her zaman içinde bulunduğu 4 sistem olduğu bilinmektedir (Bronfenbrenner, 1977). Bunlardan ilki, çocuğun bizzat kendisinin odağında olduğu mikrosistemdir. Çocuk üzerindeki etkisi göz ardı edilemeyecek ikinci sistem ise çocuğun arkadaşları, ailesi, gittiği okul, yaşadığı bölge, mahalle ve diğerleri gibi yakın çevre olan mezosistemdir. Ekosistem, ailenin ilişki kurduğu komşular, akrabalar, okul yönetim kurulu, sosyal medya gibi kitle haberleşme yöntemlerini içermektedir. Son olarak daha geniş alanda çocuğun içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu gelenekler, kurallar, ideolojiler makrosistemi oluşturmaktadır (Shaffer, 1996). Bir başka deyişle, çocuğun gelişiminde ve davranışlarında etkili olan birçok faktör olduğu söylenebilir.

Çocuk ve ergenlerde görülen davranış problemlerini incelerken de bu faktörlerin dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Örneğin, Geldard ve Geldard (2013) ergenlerde davranış problemlerine sebep olabilecek bazı çocukluk dönemi olumsuz yaşantılarından bahsetmektedir. Bunlar:

a) İlk bağlanma problemleri: Bağlanma çocuğun bakım veren kişi, genellikle anne ile yakınlık arama eğilimidir. Anne babadan ayrı kalma veya travmatik yaşantılar sebebiyle anne baba ile güvenli bağlanma gerçekleştirilemez çocukların gelecekte devam edecek bir takım problemler geliştirmelerine sebep olabilir.

b) Olumsuz anne baba tutumları: Çocukluk ve ergenlik döneminde yetersiz önderlik ve olumlu davranışlara yönlendirilmeme ergenin sosyal ilişkilerinde sorunlara yol açabilir.

c) İstismar ve ihmal: Bu dönemde istismar yaşantılarının izleri çocukluk ve ergenlik döneminde olduğu gibi yaşamın ileriki evlerinde gözlemlenir. Bu çocuklar onları ihmal eden kişilere karşı öfke duyabilir, adalet, güven ve sorumluluk gibi konularda sorunlar yaşayabilir. Duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için madde kullanımı ve riskli

davranışlar gibi yollara başvurabilir. Cinsel istismara maruz kalan çocuk ve ergenlerde depresyon, kaygı, sosyal içedönüklük, yalnızlık, yeme sorunları, intihar girişimleri, uyku ve öfke sorunları, somatizasyon, eğitim sorunları ve çoklu kişilik bozukluğu gibi sorunlar gözlenebilir.

Steinberg (2007) de ailenin önemini vurgulamış ve güvenli bir aile ortamında duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edebilen ergenlerde aile ilişkileri zayıf olanlara kıyasla davranış sorunları yaşama olasılığı düşük olduğunu belirtmiştir. Carson, Butcher ve Coleman (1988) da benzer şekilde da aileden dışlanma, aşırı sert veya tutarsız disiplin, anne babanın evlilik sorunları, çocuğu yeteri kadar kabullenmeme, rehberlik yapmama, tek ebeveynlilik gibi sorunların çocuktaki davranış problemlerini arttırdığı belirtmektedirler.

Austin ve Sciarra (2012) problem davranışların meydana gelmesine biyolojik (genetik, hormonal, nörolojik vb.), nöropsikolojik ve psikososyal (ebeveyn, akran, sosyo ekonomik, çevresel) faktörlerin etki ettiğini belirtmektedir. Hormonlar davranışa etki eden önemli biyokimyasal faktörlerdir. Sinir sistemi, insan davranışlarının tamamında yer alıp onları kontrol eder ve insan davranışların tamamı nörokimyasal aktivite içerir (Kauffman, 1997). Zor mizaç da davranış bozukluklarına etki eden yapısal faktörlerden biridir. Bu çocuk ve ergenlerde atılganlık, huzursuz olma ve dikkat dağınıklığı, düzensiz uyku ve beslenme alışkanlıkları, yeniliğe kolay uyum sağlayama, olumsuz duygular (kızgınlık, hırçınlık) görülmektedir (Yağmurlu ve Kodalak, 2010).

Gander ve Gardiner (2007), yaptıkları araştırmalarla zekâ ve kişilik gelişiminin genler ve çevre etkileşiminin sonucu oluştuğunu belirtmiştir. Yetersiz beslenme, çocuğun dikkat, hafıza, akademik becerilerini etkilerken, beynin fiziksel hasarı, davranışlarda sunilik, sosyal ifadeleri anlayamama, sebepsiz korku ve kaygı, sinirlilik, depresyon, öfke, kolay yorulma, ani ve yoğun duygu değişimi, saplantılı düşünce ve davranışlar gibi kendini gösterebilir (Kauffman, 1997) .

Davranış bozuklarının yanı sıra ergenlerde görülen duygusal bozukluklarının sebeplerine ilişkin de çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Bu kategoride sayılabilecek olan ergenlerde görülen anksiyete bozukluklarına etki eden faktörler bu şekilde sıralanabilir;

A) çocuktan kaynaklı olan yapısal özellikler,

B) erken dönemde meydana gelen kaza hastalık gibi travmatik durumlar sonucunda çocuğun kendini travma sürecinde alışılmamış bir ortamda hissetmesi,

C) dış dünyadaki tehlikelere karşı çocuğunu korumak amacıyla aşırı kaygılı ve koruyucu ebeveyn tutumları,

D) çocuğun gelişiminde ona yol gösterme konusunda ilgisiz/ yetersiz anne babalar (Carson, Butcher ve Coleman, 1988). Bu sınıflamalardan da görüldüğü gibi ergenlerin yaygın olarak yaşadıkları problemler kendisi ile olduğu kadar, çevresi ile de ilişkilidir.

Benzer şekilde ergenlerde madde kötüye kullanımında etkili olan faktörler de dört başlık altında toplanabilir. Bu etmenlere; yapısal özellikler veya kişilik özellikleri, uzak-düşmanca-çatışmalı aile ilişkileri, madde kullanan veya madde kullanımına hoşgörü gösteren arkadaş ilişkileri ve maddeye ilişkin toplumsal normların ve yasaların uygulanması ile ilgili sorunlar dâhil edilebilir (Steinberg, 2007).

Bütüncül Psikoloji kuramının kurucusu olan Karen Horney, çocuğun olumsuz yaşantılar sonucu dünyayı düşman olarak algılamasının temel sebebinin anksiyete olduğunu belirtir. Bu olumsuz yaşantılar çocuğun güvensizlik, yalnızlık ve çaresizlik yaşamasına neden olur. Bu yaşantılara örnek olarak, “açık veya dolaylı baskı, ilgisizlik, çelişkili tutumlar, çocuğun bireysel gereksinimlerine saygı gösterilmemesi, çocuğa rehber olmama, yaptıklarını beğenmeme, ana-babanın görüş ayrılıklarında taraf tutma zorunluluğu, aşırı ya da yetersiz sorumluluk verme, aşırı koruma, diğer çocuklardan ayırma, haksız tutumlar, kardeşler arasında ayırım yapma, yerine getirilmeyen sözler” gösterilebilir (Geçtan, 1989). Ayrıca, çocuğun büyüdüğü ortamda sürekli çatışma yaşanması zor durumlarda düşük başa çıkma becerileri ile büyümesine sebep olabilir (Newcomb ve Harlow, 1986). Çocukların ebeveynlerinden gerekli sosyal desteği alamamaları sigara ve alkol kullanımı gibi problem davranışların artmasına neden olabilir (Coker ve Borders, 2001).

Gilliom ve Shaw (2004) tarafından yapılmış olan araştırmada içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranışların beraber olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bahçıvan Saydam ve Gençöz (2005), dışsallaştırılmış davranış problemleri olan ergenlerin, aile işlevlerini yeterince etkili bulmadıklarını ve anne babaların tutumlarını ilgisizlik, desteklenmeme ve çocuğu kendi haline bırakma olarak algıladıklarını bulgulamışlardır. Çocuk ve ergen davranış sorunları ile ilgili araştırmalar incelendiği zaman, bu dönemde sosyo-ekonomik düzeyin düşük olması, ailede suça karışma, anne-babanın ebeveynlik becerilerinin düşük olması, akademik başarının zayıflığı, DEHB ve anti-sosyal davranışların, saldırgan ve suça yönelik davranışlara önemli düzeyde etki ettiği ortaya çıkmıştır (Farrington, 1989).

Ergenlik döneminde yaşanan diğer bir sorun olan anksiyete, iki kategoride ele alınmaktadır: Ayrılık Anksiyetesi ve Yaygın Anksiyete Bozukluğu.

1. Ayrılık Anksiyetesi: Korkular, aşırı hassasiyet, suçluluk, kâbuslar ve kronik anksiyete şeklinde kendini gösterir. Bu çocuklar yeni durumlar karşısında endişeli, kendine güven duymayan ve yaşına göre olgun olmayan tepkiler verirler. Ayrılık anksiyetesi yaşayan çocuklar çoğunlukla anne baba tarafından hassas, çekingen, sinirli, üzgün, ağlamaklı olarak tanımlanırlar. Bu bozukluk genellikle bağlanılan kişi veya ortamdan ayrılma durumunda hissedilen aşırı anksiyete şeklinde kendini gösterir.

2. Yaygın Anksiyete Bozukluğu: Genellikle geleceğe dair kaygı içerir ve kendini somatik yakınmalar, uyku sorunları şeklinde gösterir. Bu çocuklarda mükemmeliyetçi düşünceler ve yüksek oranda kendinden şüphe etme görülür. Bir başka deyişle aile ile yakın ilişkiler kuramayan, ebeveynlerin eksikliği veya yoksunluğunu yaşayan ergenlerde kişilerarası ilişkilerde sorunlar, yıkıcı davranış bozuklukları olma ihtimali yüksek olduğu söylenebilir. Ebeveynler arasında sürekli kavga veya anlaşmazlık olan erkek ergenlerde dışa yönelim sorunları, yıkıcı davranışlar daha fazla görülmektedir. Özellikle saldırganlık ve suç davranışları gözlemlenebilir (Carson, Butcher ve Coleman, 1988). Edmonson ve Bullock'un (1998) ilkökul çocukları ve ergenler ile yaptıkları çalışmada ergenlerin ilkökul çocuklarına göre daha sinirli ve saldırgan davranışlar gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Ergenler, bağımsızlığını kazanmak istemektedirler ve bu nedenle öfkeleri en yoğun olarak, aile içinde yaşanmaktadır. (Bauman ve Riche, 1997).

Aile içi çatışmanın çok yaşandığı ailelerde büyüyen kızlar ise içe yönelim sorunları yaşamakta ve genellikle depresyon ve anksiyete bozuklukları görülmektedir. (Steinberg ve Belsky, 1991). Benzer şekilde birçok araştırma (Doğan, 2001; Gorman-Smith, Henry ve Tolan, 2004; Dahlenberg, 1998; Patterson, Stouthamer-Loeber, 1984; Tolan, 2001; Gorman-Smith, Tolan, Zelli ve Huesmann, 1996) aileden kaynaklı risk etkenlerinin saldırganlık ve şiddet davranışının oluşumu arasında yüksek oranda ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ailesel risk faktörleri, ilerleyen yaşlarda bazı ergenlerde saldırganlık ve suç davranışlarının devam etmesi ve ergenler için şiddetin büyük bir risk faktörü olma sebebinin anlamının temel noktası şeklinde belirtilmiştir (Akt. Avcı, 2006). Aile ilişkisinin sorun davranışlara etkisinin önemini vurgulayan bir diğer çalışma Jessor ve diğerleri (1995) tarafından ergenlerin madde kullanımı, suç ve erken cinsel ilişki gibi problem davranışlarında koruyucu faktörleri incelemek için

7. 8. ve 9. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, yetişkinlerle pozitif ilişki, olumlu akran iletişimi ve gerekli düzeyde aile kontrolü problem davranışların oluşumuna karşı koruyucu faktörler olduğu tespit edilmiştir.

Demografik özelliklerin de ergenlerde olan duygusal davranışsal problemleri etkilediği ile ilgili araştırmalar mevcuttur. Örneğin, Aktepe ve diğerleri (2006) intihar girişimi olan çocuk ve ergenlerin demografik risk özelliklerini belirlemek için yapmış oldukları araştırmada kentsel bölgede yaşayan, düşük akademik başarısı olan, alt-orta sosyoekonomik düzeye sahip ailelerde yaşayan 15-16 yaş ergen kız grubunun intihar girişimi açısından risk altında olduğunu gözlemlemişlerdir.

Ergen sorunlarında etkili olan bir diğer değişken de algılanan sosyal destek düzeyidir. Haskan (2009) tarafından yapılmış olan araştırmada ergenlerde şiddet eğiliminin görülme sıklığı ve şiddet eğilimi olan ergenlerin algılanan sosyal destek ve yalnızlık düzeyleri incelemiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, daha fazla şiddet meyli olan ergenlerin aile, arkadaş ve öğretmenlerden aldığı desteğin düşük olduğu ve yalnızlık düzeylerinin yüksek olduğu belirtilmiştir.

Ergenlik Dönemi Duygusal ve Davranışsal Sorunlarına Yönelik Araştırmalar

Bu kısımda ergenlik dönemindeki duygusal ve davranışsal bozukluklarla ilgili çalışmalar verilecektir. Bu çalışmalardan, ergenlerin yaygın olarak karşılaştıkları duygusal davranışsal bozuklukları yordamakta olan değişkenler, demografik özellikler ve yaygınlık araştırmaları gibi örnekler sunulmuştur.

Ergenlerde sigara, alkol ve madde kullanımı gibi dışa yönelim sorunları üzerinde sosyodemografik özellikler, ruh sağlığı ve yakın çevreden algılanan desteğin yordama gücünü belirlemek amacıyla Piko (2000) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre cinsiyet, yaş ve okul türü gibi değişkenler bu davranışları anlamlı olarak yordamaktadır. Bir diğer sonuç ise erkeklerde kızlara oranla riskli davranışların daha fazla ortaya çıkması ve ilerleyen yaşlarda madde kullanımına yönelik artış olduğu görülmektedir.

Çakıcı ve diğerleri (2009) tarafından yapılmış olan bir araştırmada aile ile duygusal bağları zayıf olan ergenlerde madde kullanımı ve alkol deneyiminin daha yüksek olduğu görülmüştür. Prinzie ve diğerleri (2004) dışsallaştırılmış davranış sorunları ve olumsuz disiplin ile çocuk ve ebeveynin kişilik özelliklerini inceledikleri çalışmada; ebeveyn ve çocukların kişilik özellikleri ile dışsallaştırılmış davranış problemleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu gözlemlemişlerdir. Ayrıca anne

babanın duygusal dengelilik ve sorumluluk düzeyi ile dışsallaştırılmış davranış problemleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, yani ebeveynlerin duygusal dengesi arttıkça dışsallaştırılmış davranış problemlerinin azaldığı saptanmıştır.

Jessor ve Jessor (1977) ise lise öğrencileriyle yaptıkları araştırmada arkadaşları ve ailelerinin değerlerinin farklı olduğunu düşünen ve arkadaşlarının sorun davranışlarını onaylandığını belirten ergenlerin daha fazla problem davranış gösterdiklerini saptamışlardır. Yetiştirme yurdunda yaşayan 13-17 yaştaki ergenler ile aileleri yanında yaşayan aynı yaşlarda olan ergenlerin davranış problemlerinin karşılaştırıldığı araştırma sonuçlarına göre yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin, davranış problemleri ailesinin yanında yaşayan ergenlere oranla daha yoğun olduğu görülmüştür (Yılıgör, 1992). Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar ergenlik döneminde yaşanan duygusal ve davranışsal problemlerin aile ile ne kadar ilişkili olduğu konusunda önemli bir bilgi sağlamaktadır.

Yapılan araştırmalar anti-sosyal davranışlar ve duygusal sorunlarla ilgili erkekler ve kızlar arasında fark olduğunu göstermektedir. Örneğin, Balkaya ve Ceyhan (2007) tarafından yapılan araştırmada erkeklerin anti-sosyal davranışlarda kız öğrencilere göre daha yüksek puan aldıkları görülmüştür. Bir diğer çalışmada kızların depresyon, anksiyete ve somatik yakınmalar boyutunda erkeklere göre daha yüksek puan aldıkları ortaya konmuştur (Offord vd., 1987). Depresyonun ergenlikten hemen önce erkeklerde kızlardan bir kadar fazla olduğu ancak ilerleyen yaşlarda kızlarda erkeklere oranla iki kat fazla ortaya çıktığı görülmektedir. Kızlarda depresyonun daha fazla görülmesi toplumsal cinsiyet rolleri, sosyal ilişkilere daha fazla odaklanma veya kızların daha fazla strese maruz kalması ile açıklanmıştır (Steinberg, 2002). McGee ve diğerleri (1990) depresyonu olan çocuklarda kız ve erkek oranının eşit ya da erkeklerde daha fazla olduğunu gösteren araştırmalar olduğunu ve ergenlikle birlikte kızların oranının daha çok arttığını bildirmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre erkek çocukların “Anksiyete/Depresyon”, “Sosyal Sorunlar” alt testleri puan ortalamaları ile “Saldırgan Davranışlar” alt test puan ortalamalarının yüksek olması mizaç özellikleri ile ilişkilendirilmiştir.

Lise öğrencilerinde madde kullanımının sıklığını belirlemek ve madde kullanımı ile şiddet ve psikolojik özellikler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan araştırma bulgularına göre, sigara kullanan ergenlerde sürekli kaygı, alkol kullananlarda özgüven ve özsaygı puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Sigara ve

diğer madde kullananlarda son bir yıl içinde ve yaşam boyunca şiddete uğrama ve şiddet uygulamanın daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın bir diğer sonucu da sosyal destek azlığının madde kullanımını arttırdığı olmuştur (İnandı vd., 2009).

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı (2003) tarafından yapılmış olan bir araştırmada, ergenler arasında saldırganlık ve şiddet davranışlarının daha çok adli kayıtlara geçmiş suç oranlarıyla ilişkisine bakılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre erkek ergenlerin adli kayıtlara geçmiş suç oranları %28.2 iken, kızlarda %1.5 olarak bulunmuştur. Lise öğrencilerinde bu oran %14.3 iken ilköğretim okullarında %15.3 olduğu gözlenmiştir (Akt. Avcı, 2006).

Cairns ve ark. (1989) tarafından saldırgan davranışlar gösteren 4-18 yaş arasında 800 çocuk ve ergendeki intihar davranışlarının incelendiği çalışmada katılımcıların %13,2'sinde intihar girişimi olduğu görülmüştür. Bu oran genel ortalamaya göre (%0,3 - %0,5) oldukça yüksektir. Loeber ve Dishion (1983) antisosyal davranışlarla ilgili boylamsal çalışmada en etkili faktörün ebeveynlerin katı ve tutarsız disiplin yöntemleri ve zayıf gözetim gibi değişkenler olduğunu belirtmiştir (Akt. Tamar ve Ögel, 1997).

Erol ve Şimşek (1997) tarafından yapılan Türkiye Ruh Sağlığı Profili çalışmasında annelerden elde edilen verilere göre 2-3 yaştaki çocuklarda sorun davranışların klinik düzeyde görülme oranı % 10.9 iken; 4-18 yaş ergenlerde bu oran % 11.3'tür. 11-18 yaş gençlerden toplanan verilere göre sorun davranışların görülme sıklığı ise 11.9'dur. Ayrıca, ergenlerin davranış sorunlarının cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne ve babanın eğitim durumu ve yaşları, çalışma durumları ile aile gelir düzeyine göre farklılaştığı belirlenmiştir.

Ergenlik dönemi sorunlarını yaşa göre incelemiş olan çalışmalardan elde edilen bulgular ergenlik sorunlarının görülme şiddeti ile ilgili farklı yaş dönemlerini belirtmiştir. Lahey ve diğerleri (2000) dışa yönelim sorunlarının yaş ve cinsiyet ile ilgisini değerlendirdikleri çalışmada saldırganlık davranışının 13 yaş etrafında en üst noktaya ulaşmış, sonrasında azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Karşı gelme davranışı cinsiyete göre fark göstermezken, ergenliğin her yaş döneminde saldırganlık davranışı oluşumuna erkeklerin daha yatkın oldukları görülmektedir.

Moffit ve diğerlerinin (2001) yürüttüğü 5-21 yaş arasında olan çocuk ve ergenlerle çalışmış oldukları uzun dönemli bir araştırmada, anti-sosyal davranışların her yaşta erkeklerde daha fazla olduğu ve bu farkın en az 13-15, en fazla ise 17-21

yaş arasında ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu farklılık yaşla birlikte artan bağımsızlık sonucu ergenin davranış çeşitliliğinin artması ile ilgili olduğu görülmektedir.

Cairns ve diğerleri (1989), intihar girişiminin 14-18 yaş arasındaki ergenlerde genç ergenler ve çocuklardan daha yüksek oranda olduğunu belirtmişlerdir. Bir başka bulgu ise öfkelerini, saldırgan davranışlar yoluyla ifade eden kızların, intihar girişimi için yüksek risk taşıdıkları üzerinedir. Orta ergenlik döneminden geç ergenlik dönemine gidildikçe, saldırgan davranışlarda bulunan erkeklerin de risk grubu içerisinde yer aldıkları belirtilmektedir.

Bölüm 3

Yöntem

Bu bölümde araştırmada kullanılmış olan veri toplama araçları ve çalışma grubu tanıtılmış, veri toplama süreci, YSR 11/ 18`in geçerlik ve güvenilirlik sınaması için kullanılan istatistiksel yöntemler belirtilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma Azerbaycan`da 11-18 yaş grubunda yer alan ergenlerin yaygın olarak karşılaştıkları duygusal ve davranışsal problemlerin değerlendirilmesi amacı ile yapılmış olup betimsel ve ilişkisel nitelikte tasarlanmıştır. Örneklemi oluşturan 11-18 yaşındaki ergenlerin YÜÖŞ 11/18 (Yeniyetmeler Üçün Özünüşerh Şkalası) verdikleri yanıtlardan elde edilen verilere doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Ölçeğin Azerbaycan kültürüne uyarlama çalışması için ölçeğin orijinali olan Youth Self Report (YSR 11/18) geliştiren (1991) Thomas Achenbach`tan elektronik posta yolu ile yazılı izin alınmış, Çeviri ve Uyarlama Lisansı kendisi tarafından imzalanmış ve gönderilmiştir. Çalışmaya başlamadan önce Hacettepe Üniversitesi Etik Kurul İzni ve Azerbaycan Milli Eğitim Bakanlığında uygulama yapılabileceğine ilişkin izinler alınmıştır.

Öncelikli olarak ölçeğin Azerbaycan kültürüne uyarlama çalışması sürecinde maddelerin güvenilirlik katsayısının orijinal ölçekle benzerlik sağlaması ve çevirisi yapılan maddelerin hedeflenen dildeki anlamı ile aynı olup olmadığını kontrol etmek için YSR 11/18 formu Azerbaycan dili ve İngilizceye hâkim olan 3 hakem tarafından Azerbaycan diline çevrilmiştir. Daha sonra ise yine İngilizce diline hâkim olan farklı 3 hakem tarafından geri çevirisi yapılmıştır. Uzman görüşü alınarak yapılmış olan pilot uygulama sonuçları dikkate alınarak, uygun olmayan veya anlaşılmayan ifadeler düzeltilmiştir. Yapılan çeviri işlemleri sonucu oluşan form "Achenbach System of Empirically Based Assessment" kurumuna gönderilerek onay alınmıştır. Bu işlemlerden sonra 600 kişilik örneklem grubu ile nihai formların doldurulması gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Azerbaycan`da yaşayan 11-18 yaş arasında olan ergenler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu Bakü ilinde devlet okullarında eğitim gören, hiçbir ruh sağlığı problemi tanısı olmayan bir başka ifade ile

toplum örneklemini olarak nitelendirilebilecek 11-18 yaş arası 587 ergen oluşturmaktadır. Uygulama Bakü`de düşük-orta-yüksek sosyoekonomik düzeyi temsil ettiği düşünülen 7 farklı okulda gerçekleştirilmiştir. Örneklem seçimi aşamasında tesadüfi seçim yapılmıştır.

Araştırmada toplam 600 katılımcıya ulaşılmıştır. Kullanılacak analizin varsayımlarından biri olan normallik testi yapıldıktan sonra toplanan verilerden ölçeğin alt boyutu olan “Olumlu Özellikler Boyutu” ve “56h” maddesi hariç 8`den fazla madde boş bırakılan 13 veri analiz dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla analizler 587 katılımcıdan toplanan verilerle gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1`de sunulmuştur.

Tablo 1

Bağımsız Değişkenler Açısından Dağılım

Değişkenler	Sayı	%
Cinsiyet		
<i>Kadın</i>	255	44,2
<i>Erkek</i>	321	55,6
Toplam	576	99,8
Göçmenlik Durumu		
<i>Evet</i>	116	20,1
<i>Hayır</i>	414	71,8
Toplam	530	91,9
Anne Eğitimi		
<i>Lise</i>	254	44,0
<i>Üniversite</i>	279	48,4
Toplam	533	92,4
Baba Eğitimi		
<i>Lise</i>	201	34,8
<i>Üniversite</i>	328	56,8
Toplam	529	91,6

Tablo 1`den de izleneceği üzere katılımcıların 255`i kız (%44,2), 321`i (%55,6) ise erkektir. Ailesi göçmen statüsünde olanların sayısı 116 (%20,1), bu statüde olmayanların sayısı 414 (%71,8)`tür. Anne eğitim düzeyi üniversite olanlar 279 (%48,4), lise olanlar 254 (%44); baba eğitim düzeyi üniversite olanlar 328 (%56,8), lise mezunu olanlar 201 (%34,8) kişidir.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışmanın amacına uygun olarak ergen ruh sağlığı problemlerinin belirlenmesi hedeflenerek öncelikle T. Achenbach tarafından geliştirilmiş olan YSR 11/18 yaş formunun Azerbaycan dili ve kültürüne uyarlama çalışması yapılmıştır. Achenbach (2007) çeviri yapılan dilde de ölçeğin orijinal dildeki amacı taşıması, beklenen etkiyi yansıtması, aynı zamanda dilin geleneksel kullanımına uygunluğunun önemini vurgulamıştır. Kullanılan ifadelerin basit ve anlaşılır olması, genel ifadelerden kaçınılması gerekmektedir (Erol, 2010).

Belirtilenlere uygun olarak bu çalışmada ölçeğin her iki dile hâkim olan 3 uzman tarafından İngilizce'den Azerbaycanca'ya, sonrasında yine farklı 3 uzman tarafından Azerbaycanca'dan İngilizce'ye geri çevirisi yapılmıştır. Uzman değerlendirmeleri dikkate alınarak dile daha uygun olan ifadeler ve deyimler kullanılmıştır. Örneğin, Yeterlik Bölümünde yer alan hobi, spor ve yapılan günlük iş örnekleri, ders isimleri Amerika kültüründen farklı olan ve Azerbaycan kültüründe daha yaygın olan örneklerle değiştirilmiştir. Daha sonra hazırlanan form Azerbaycan dili uzmanına gösterilerek dile uygunluğu ve anlaşılabilirliği belirlenmiştir. Bu işlemleri takiben 30 ergene bir pilot uygulama yapılmış, anlaşılmayan maddeler daha basit düzeyde ifade edilmiştir.

Ölçek kapsamlı bir değerlendirmeye sahip olduğu için, uygulama sürecinde bazı maddelerin anlaşılabilirliği yaş grubuna göre farklılık göstermiştir. Bu zorluğu gidermek için her bir ölçek araştırmacının katılımı ile yüz yüze uygulanmış olup anlaşılmayan ifadeler açıklanmıştır. Örneğin, “Böyüklerden həddən artıq asılıyam” olarak çevrilmiş olan “I'm too dependent on adults”, “Cinsi mövzularda çox düşünürəm” olarak çevrilen “I think about sex too much” ve “Bədən koordinasiya zəif veya yöndəmsizdir” olarak çevrilmiş olan “I am poorly coordinated or clumsy” maddeleri küçük yaş grupları tarafından anlaşılmadığı için sözlü olarak açıklanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan Kişisel Bilgi Formu ve ASEBA okul çağı ölçeklerinden biri olan, Youth Self-Report 11/18 Ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından Azerbaycan'da ergenlerin yaygın olarak karşılaştıkları duygusal ve davranışsal problemlerle ilişkili olabileceği düşünülen değişkenleri kapsayan bir Kişisel Bilgi Formu oluşturulmuştur. Bu formdan öğrencilerin yaşı, annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, yaşamın çoğunluğunun geçirildiği bölge (şehir, köy veya taşra) ve son olarak ailenin savaşa maruz kalıp kalmadığı, göçmen statüsünde olup olmadığı gibi bilgiler elde edilmiştir. Bu değişkenlerin Youth Self-Report 11/ 18' de yer alan sekiz sendrom alt testleri ile olan ilişkisi gözden geçirilmiştir.

ASEBA – Achenbach Ampirik Temelli Değerlendirme Sistemi

ASEBA okul çağı ölçekleri Çocuklar İçin Davranış Değerlendirme - Child Behavior Checklist (CBCL 6-18), Ergenler için 11/ 18 - Youth Self-Report (YSR11/ 18) ve Öğretmen Bilgi Formu - Teacher's Report Form (TRF) ölçeklerinden oluşmaktadır. Bu ölçekler ampirik temelli olup standardize edilmiş ve çocuk ve ergenlerin duygusal/ davranışsal problemlerini aynı zamanda sosyal yeterliklerini belirlemek amacı ile Achenbach (1991) tarafından geliştirilmiştir. Geliştirildiği tarihten beri yaklaşık 100 dilde çevirisi yapılmış, farklı kültürlere uyarlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir (ASEBA, 2017). Orijinal ölçeklerin iç tutarlılık katsayısı CBCL için 0.72 ile 0.97, YSR için 0.67 ile 0.95, TRF için 0.72 ile 0.97 arasında değişmektedir.

Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeği (Youth Self Report, YSR/11/ 18)

Literatür araştırmalarından görüldüğü üzere ergenlerin ruh sağlığı ile ilgili değerlendirmede anne baba veya öğretmenler bireysel bir bakış açısına sahiptir (Achenbach, Mc Conaughy ve Howell, 1987). Bu sebeple ruh sağlığı ile bilginin ergenin kendisinden alınması daha detaylı bilgi etmeye olanak sağlamaktadır. Ergenlik döneminde yaşanan pek çok sorunla ilgili en çok başvuru bilgi kaynağı ebeveynler ve öğretmenler olsa da, bu dönemde çocukla ilgili bilgilerin onun kendi bildirimlerine dayalı olarak toplanmasında önemlidir (Conners vd., 1997).

Bu ölçek 11-18 Yaş Grubundan olan gençleri ebeveyn veya öğretmen görüşlerinden bağımsız olarak bireysel verdikleri yanıtlara göre problem davranışı sabit bir biçimde değerlendirmektedir (Achenbach,1991; Achenbach ve Rescorla,

2001). Ölçekte maddeler birinci şahıs olarak ifade edilmiştir ve 112 problem madde yer almaktadır.

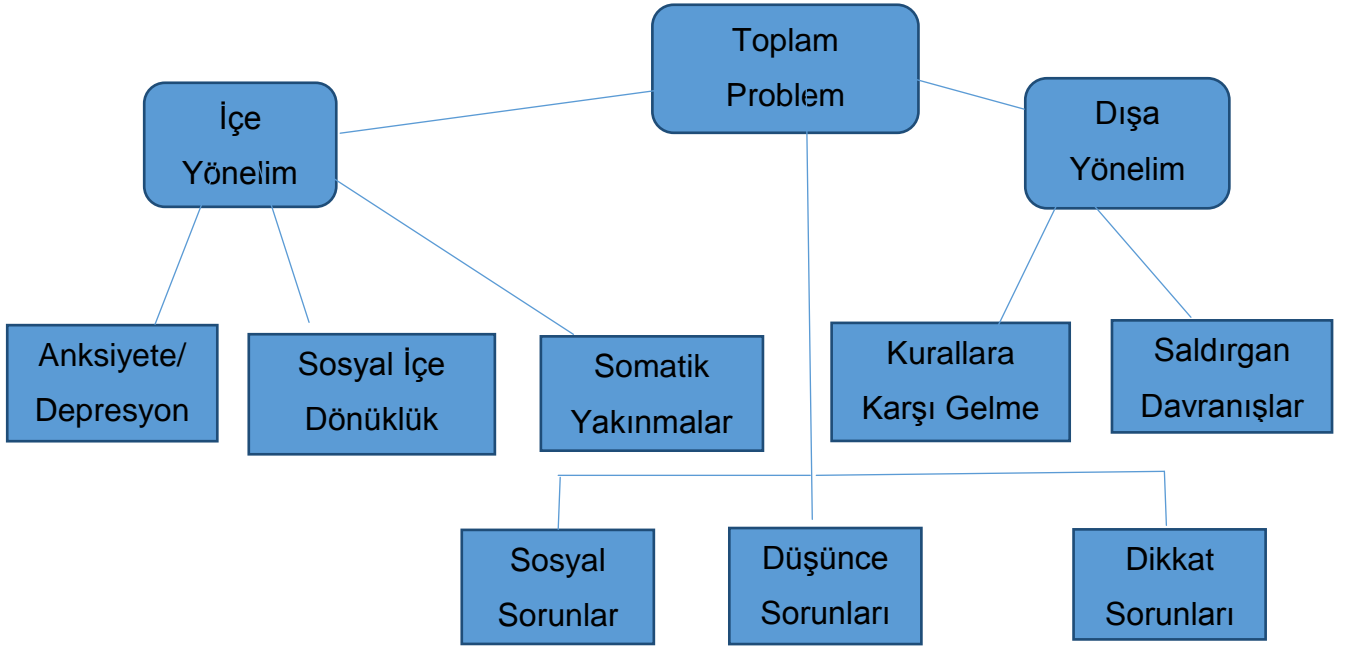
Ölçek, yeterlik ve problem davranışlar olarak iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü oluşturan ilk 20 madde, sosyal yeterlik ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Bu bölüm çocuğun aktivite, sosyallik ve akademik başarısını değerlendirmektedir. Toplam yeterlik puanı aktivite, sosyallik ve akademik başarı ham puanlarının toplamı alınarak belirlenmektedir (Achenbach, 1991). Aktivite bölümünde çocuğun yaşlıları ile karşılaştırıldığında ne kadar katılım sağladığı, ne kadar başarılı olduğu ile ilgili bilgiler elde edilmektedir. Sosyallik bölümü arkadaş sayısı, arkadaşlarla görüşme sıklığını, akademik bölüm ise okul başarısı ile ilgili bilgileri sağlamaktadır.

Ölçeğin ikinci bölümde, davranışsal veya duygusal problemler yer almaktadır. Diğer sorunlar başlığında yer alan maddeler bir alt ölçek oluşturmaz, ancak toplam puan hesaplanırken toplanması gerekmektedir. Problem davranışlar son 6 ayda görülme sıklığına göre 0, 1 ve 2 olarak derecelendirilir ve maddeler çeşitli alt ölçekler içinde gruplandırılır. Ölçek, iki ayrı davranış belirti puanı ile ilgili bilgi vermektedir. Bunlar “İçe Yönelim” ve “Dışa Yönelim” olarak gruplanmıştır. İçe Yönelim grubu: “Anksiyete/ Depresyon, Sosyal İçe Dönüklük/ Depresyon ve Somatik Yakınmalar”, Dışa Yönelim grubu ise: “Kurallara Karşı Gelme ve Saldırgan Davranışlar” alt testlerinin toplamından oluşmaktadır. Ayrıca, her iki gruba da girmeyen “Sosyal Sorunlar, Düşünce Sorunları ve Dikkat Sorunları” da ölçekte yer almaktadır. Bu alt testlerin toplamından “Toplam Problem” puanı elde edilmektedir (Achenbach, 1991; Achenbach ve Rescorla, 2003).

Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeği'nin uygulama süresi, çocukların yaşı, eğitim düzeyi açısından farklılık göstererek yaklaşık olarak 15-20 dakika sürmektedir. Ölçekten elde edilen bilgiler esasında DSM tanıları için puanlamalar yapılabilmektedir. Sekiz adet sendrom puanı ve 6 adet DSM ölçütlerine dayalı tanı puanı elde edilmektedir (Erol ve Şimşek, 2010). DSM – Yönelimli Alt Testler, Duygudurum Bozukluğu, Anksiyete Bozukluğu, Somatizasyon Bozukluğu, Dikkat Eksikliği/ Hiperaktivite Bozukluğu, Karşıt Olma- Karşı Gelme Davranışı ve Davranım Bozukluğu.

Türkiye örneklemini üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Erol ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Toplam problem puanları ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği .82, iç tutarlılığı .89 olarak bulunmuştur. İç tutarlılık, 2206 gencin puanları

üzerinden elde edilen cronbach alpha katsayısı ile hesaplanmış ve katsayılar; İçe Yönelimde .80, Dışa Yönelimde .81 ve Toplam Problemden .89 olarak bulunmuştur (Erol ve Şimşek, 2000).

Şekil 3. Ampirik Temelli Alt Testler

Verilerin Analizi

Veri girişi, betimsel istatistiklerin hesaplanması, gruplar arası fark testlerinin yapılması ve güvenilirlik analizleri için "SPSS 23.0" (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı) programı kullanılırken, Doğrulayıcı Faktör Analizi için LISREL 8.7. programı kullanılmıştır.

Uyarlama çalışması yapılan ölçeğin, ölçülmesi beklenen değişkeni ölçüp ölçmediğini belirlemek amacı ile geçerlik analizi yapılmıştır. Geçerlik, bir ölçeğin "neyi", ne denli "isabetli/ doğru" olarak ölçtüğüyle ilgili bir kavramdır (Karasar, 2009; Tezbaşaran, 1996).

Ölçeğin yapı geçerliğini değerlendirmek üzere doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi yapılarak, ölçeğin sekiz faktör yapısına uygun olup olmadığı belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi kuramsal temelden destek alınarak farklı değişkenlerden oluşan boyutların orijinal verilerle ne derecede uyumlu olduğunu değerlendirmek için uygulanan bir analizdir (Sümer, 2000). Ölçek uyarlama çalışmasında ölçekte mevcut olan maddelerin yapısı hakkında var olan hipotez sınıandığı için doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Bir ölçeğin başka bir dile uyarlanması sonucu o ölçeğin faktör yapısının orijinali ile kıyaslandığında çok fazla değişmemiş olması beklenir (Öner, 1987).

Ölçekte bulunan faktörlerin güvenilirliğini sınamada ise Cronbach alfa içtutarlık katsayısı kullanılmıştır. Cronbach alfa katsayısı ölçek içinde bulunan maddelerin iç tutarlığının, homojenliğinin ölçütü olarak ölçeğin orijinalinde olduğu gibi yüksek değerde olması beklenmektedir. Likert tipi bir ölçekte yeterli olabilecek alfa katsayısı, olabildiğince 1'e yakın olmalıdır (Tezbaşaran, 1996).

Ölçeğin Geçerlik Çalışması

Analize başlamadan önce verilerin doğrulayıcı faktör analizinin sayıltılarını sağlayıp sağlamadığı incelenmiştir. Öncelikle verilerin hatasız girilip girilmediği kontrol edilmiştir. Ardından kayıp verilerin oranı göz önünde bulundurularak ilgili değişkene verilen tüm yanıtların ortalaması alınarak kayıp veriler atanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinin sayıltılarından biri tek değişkenli uç değerlerdir. Tek değişkenli uç değerler, dağılımdaki tüm puanların standart puanlara dönüştürülmesi gibi bir istatistiksel yöntemle incelenebilir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu amaç doğrultusunda ölçek maddelerine ait puanlar, standart z puanlarına dönüştürülerek

incelenmiştir. Verilerde tek yönlü uç değere aykırı herhangi bir değere rastlanmamıştır.

Doğrulayıcı faktör analizinin bir diğer sayıltısı değişkenler arasında çoklu bağlantı ve tekillik sorunun olmamasıdır. Çoklu bağlantı problemi değişkenler arası korelasyonların yüksek olması ile tekillik ise bu korelasyonların 1'e eşit olması ile ortaya çıkar. Çoklu bağlantı ve/veya tekillik problemi taşıyan değişkenlerin birbirinin yerine kullanılabileceği anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda değişkenlerden birinin kullanılması önerilir. Değişkenlere ait korelasyon matrisinin (95 x 95) çok büyük olması nedeniyle burada verilmemiştir ancak yapılan incelemelerde 0,90'ın üzerinde bir korelasyon değerinin olmadığı dolayısıyla çoklu bağlantı veya tekillik sorunun olmadığı görülmüştür.

Sayıltıların sağlanmasının ardından sekiz boyutlu YSR ölçeğinin Azerbaycan örneklemini üzerinde doğrulanıp doğrulanmadığı LISREL 8.7 programı ile En Çok Olabilirlik (Maximum Likelihood) yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Kurulan modelin uyumu, uyum ve hata istatistiklerine göre değerlendirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde model veri uyumunu sadece bir istatistik ile değil, birkaç istatistikle değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu çalışma kapsamında ele alınan uyum ve hata istatistikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2

Modeli Değerlendirmede Kullanılan Uyum ve Hata İstatistikleri ile Yorumları

	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$
RMSEA	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$
SRMR	$0,00 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 < SRMR \leq 0,10$
CFI	$0,95 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,90 \leq AGFI < 0,95$
NFI	$0,95 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,90 \leq AGFI < 0,95$
NNFI	$0,95 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,90 \leq AGFI < 0,95$

Tablo 2'de yer alan uyum istatistiklerinden χ^2 , örneklem büyüklüğüne duyarlıdır. Örneklem büyüklüğü arttıkça, beklenen model ile gözlenen model arasında farkın olmadığına yönelik olarak kurulan hipotezin reddetme olasılığı artmaktadır (Kline, 2005). Alanyazında, χ^2 'nin örneklem büyüklüğüne duyarlı olması nedeniyle, normlaştırılmış ki-kare olarak adlandırılan χ^2/sd oranının kullanılması

önerilmektedir (Marsh, 2004). Büyük örneklerde bu oranın 3'ün altında olması mükemmel uyumun, 5'in altında olması ise orta düzeyde uyumun göstergesi kabul edilmektedir (Kline, 2005).

RMSEA ve SRMR değerlerinin 0,05'ten küçük veya eşit olması mükemmel bir uyumu, 0,05 ile 0,08 arasında olması yeterli bir uyumu, 0,08 ile 0,10 arasında olması ise vasat uyumu göstermektedir (Brown, 2006). CFI, NFI ve NNFI'nın 0,95'ten daha büyük olması mükemmel uyumu, 0,90 ve üzerinde olması kabul edilebilir bir uyumun göstergesidir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Ek: C`de sekiz faktörlü YSR ölçeğine ait yol diyagramı yer almaktadır. Anksiyete boyutunda yer alan 13 maddenin faktör yükleri 0,134 ile 0,750 arasında değişmektedir. Madde 32 ($r=0,134$) dışındaki tüm maddelerin yük değerlerinin yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Sosyal içedönüklük boyutuna ait sekiz maddenin bu boyuta verdiği yükler 0,317 ile 0,912 arasında değişmektedir. Buna göre tüm maddelerin yük değerlerinin iyi olduğu söylenebilir. Somatik yakınmalar boyutuna ait olan on maddenin faktör yükleri 0,412 ile 0,773 arasında değişmektedir. Kurallara karşı gelme davranışı boyutunda 15 madde yer almakta olup, bu boyuta ait maddelerin yükleri 0,246 ile 0,693 arasında değişmektedir. Bu boyuta düşük yük veren madde 26 dışındaki tüm maddelerin yük değerleri yeterli düzeydedir. Saldırgan davranışlar boyutuna yük veren 17 maddenin faktör yükleri 0,320 ile 0,673 arasında değişmektedir. Sosyal sorunlar boyutunda 11 madde yer almakta olup, bu boyuta ait maddelerin yükleri 0,240 ile 0,640 arasında değişmektedir. Düşünce sorunları boyutuna ait 12 maddenin yükleri 0,328 ile 0,643 arasındadır. Son olarak dikkat sorunları boyutunda dokuz madde yer almakta olup bu 0,364 ile 0,711 arasında değişmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde birkaç madde dışında 95 maddenin tamamının faktör yükleri oldukça yüksektir. Faktör yüklerindeki bu yüksek değerlerin hata ve uyum istatistiklerine yansıdığı görülmektedir. Sekiz boyutlu ölçek için elde edilen uyum istatistikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 3

Sekiz Boyutlu YSR Ölçeği için Elde Edilen Hata ve Uyum İstatistikleri

Hata ve uyum istatistikleri	Değerler
χ^2/sd	9202,39/4342=2,119
RMSEA	0,048
SRMR	0,059
CFI	0,93
NFI	0,88
NNFI	0,93

Tablo 3 ile Tablo 2’de yer alan ölçüt istatistikler birlikte değerlendirildiğinde, SRMR (Standardized Root Mean Square Residual), CFI (Comparative Fit Index), NFI ve NNFI değerine göre toplanan veriler aracılığı ile kurulan gözlenen model ile hipotetik olan beklenen model arasında kabul edilebilir bir uyum olduğu görülmektedir. χ^2/sd , RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation), indekslerine göre ise mükemmel bir uyum vardır. Amerika örnekleminde RMSEA indeksi 0.05’tir (ASEBA, 2018).

Ölçeğin Güvenirlik Çalışması

Güvenirlik, aynı koşullarda uygulanan bir ölçekten elde edilen puanların benzer olmasıdır. Bir diğer deyişle benzer koşullarda uygulanan ölçekten her defasında farklı puanlar elde ediliyorsa bu testin güvenilirliğinin düşük olduğu anlamına gelmektedir (Karasar, 2009; Özgüven, 2000). Güvenirliğin hesaplanması bir ölçekte yer alan gerçek farklılıkların, toplam farklılığa olan oranını bulmak demektir (Peirce, 1995).

Uyarılama çalışması yapılan YSR 11/ 18 formunun güvenilirliğini ölçmek amacıyla iç tutarlılık katsayısı hesaplama yöntemi belirlenmiştir. Sonuçlar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4

YSR 11/ 18 İç Tutarlılık Katsayıları (*Cronbach`'s alpha katsayıları*)

Ampirik Temelli Sendrom Alt Testleri	Cronbach`s Alpha	Madde Sayısı (N)	
Anksiyete/ Depresyon	.789	13	
Sosyal İçe Dönüklük	.704	8	
Somatik Yakınmalar	.778	10	
Sosyal Sorunlar	.622	11	
Düşünce Sorunları	.757	12	
Dikkat Sorunları	.719	9	
Kurallara Karşı Gelme Davranışı	.675	15	
Saldırgan Davranışlar	.820	17	
Olumlu Özellikler	.717	14	
Toplam Yeterlik	.632	13	
	İçe Yönelim	.887	31
	Dışa Yönelim	.846	32
	Toplam Problem	.944	105

İç tutarlılık katsayısı (Cronbach`s alpha) İçe Yönelim 0.88, Dışa Yönelim 0.85 ve Toplam Problemden 0.94 olarak saptanmıştır. Amerika örnekleminde Yeterlik Bölümünde 0.55 ile 0.75 arasında değişim göstermiştir. Sorun davranışlar 0.71 ile 0.95 arasında bulunmuştur. Sosyal İçe Dönüklük ve Sosyal Sorunlar 0.75 bulunmuştur.

Güvenirlik katsayısı (Cronbach alpha) aşağıdaki şekilde yorumlanabilmektedir (Özdamar, 2002):

0.81< α < 1.00: Ölçek yüksek güvenilirliktedir.

0.61< α <0.80: Ölçek orta güvenilirliktedir.

0.41< α <0.60: Ölçek düşük güvenilirliktedir.

0.00< α <0.40: Ölçek güvenilir değildir.

Tablo 4`den de görüleceği üzere, 8 Sendrom alt boyutlarının her birinin güvenilirlik katsayısına bakıldığında Anksiyete/ Depresyon .79, Sosyal İçe Dönüklük .70, Somatik Yakınmalar .78, Sosyal Sorunlar .62, Düşünce Sorunları .76, Dikkat Sorunları .72, Kurallara Karşı Gelme Davranışı .68, Saldırgan Davranışlar .82, Olumlu Özellikler alt testlerinin .72 güvenilirlik katsayısına sahip olduğu görülmektedir.

Buradan hareketle ölçeğin alt boyutlarının her birinin ölçmek istenilen özelliği en az orta düzeyde olmak üzere güvenilir olarak ölçtüğü söylenebilir.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırma sorularını oluşturan, YSR 11/ 18 ölçeğinde yer alan sendrom alt testleri bulguları ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemiş olan analizden elde edilen bulgular sunulmaktadır. Değişkenler, Kişisel Bilgi Formundan elde edilen bilgilere göre cinsiyet, göçmen statüsünde olma, annenin eğitim düzeyi ve babanın eğitim düzeyine göre ele alınmaktadır. Bağımsız değişkenler ve Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinden elde edilen bulgular arasındaki farkı gözlemek amacıyla bağımsız gruplar için t-testi uygulanmıştır. Her bir değişkene ilişkin bulgular yorumları ile birlikte sunulmuştur.

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin sendrom alt ölçekleri ile cinsiyetleri arasındaki farka ilişkin bulgu ve yorumlar

Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin sendrom alt testleri ile cinsiyet ilişkisine bakılarak, ergenlerin yaygın olarak karşılaştıkları duygusal ve davranışsal sorunların cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu fark bağımsız örneklem t testi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 5 'de sunulmuştur.

Tablo 5

Cinsiyete Göre t -Testi Sonuçları

	Cinsiyet						Sd	t	P
	Kadın			Erkek					
	Ort.	SS	n	Ort.	SS	N			
Anksiyete	8,30	5,05	233	6,25	3,91	296	427,9	5,0	,000***
Sosyal İçe Dönüklük	5,89	3,54	241	4,93	3,09	292	479,4	3,2	,001**
Somatik Yakınmalar	5,72	3,91	253	4,35	3,34	316	497,0	4,4	,000***
Sosyal Sorunlar	5,80	3,20	239	5,20	3,24	301	538	2,2	,024*
Düşünce Sorunları	5,61	4,28	223	5,43	3,74	259	480	,48	,62
Dikkat Sorunları	6,38	3,54	230	5,86	3,33	295	523	1,7	,085
Kurallara Karşı Gelme	2,40	2,29	238	3,89	3,13	290	519,	6,3	,000***
Saldırgan Davranışlar	9,03	5,62	230	9,06	5,44	293	484,5	,048	,96
İçe Yönelim	20,0	11,7	221	15,5	8,84	269	426,6	4,94	,000***
Dışa Yönelim	11,5	7,24	216	12,83	7,54	266	480	1,97	,048*
Toplam Problem	54,8	26,1	152	48,7	24,0	184	334	2,2	,028*
Etkinlik	7,52	3,11	249	7,34	2,94	313	560	,70	,48
Sosyallik	5,84	1,90	246	6,54	2,14	305	549	3,99	,000***
Akademik Başarı	2,30	,61	255	2,33	,63	320	573	,40	,68
Toplam Yeterlik	15,7	4,12	240	16,2	4,16	299	537	1,28	,166

$p < ,05^*$, $p < ,001^{**}$, $p < ,000^{***}$

Elde edilen bulgulara göre Anksiyete, Sosyal İçe Dönüklük, Somatik Yakınmalar, Sosyal Sorunlar, Kurallara Karşı Gelme boyutlarında, ayrıca İçe Yönelim, Dışa Yönelim Grubunda ve Toplam Problem`de cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olduğu ($p < 0,05$) gözlemlenirken, Düşünce Sorunları, Dikkat Sorunları ve Saldırgan Davranışlar alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı ($p > 0,05$) saptanmıştır. Ayrıca, Yeterlik Bölümünde yer alan Sosyallik alanında anlamlı bir farklılık olduğu ($p < 0,05$) sonucuna ulaşılmıştır.

Kızların Anksiyete puan ortalaması ($Ort_k = 8,30$, $SS=5,05$) erkeklerinkinden ($Ort_e = 6,25$, $SS=3,91$) farklıdır ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t(5,0)$, $p < 0,000$). Kızların anksiyeteleri erkeklerinkinden daha yüksektir. Sosyal İçe Dönüklük boyutunda kızların puan ortalaması ($Ort_k = 5,89$, $SS=3,54$) erkeklerinkinden ($Ort_e = 4,93$, $SS=3,09$) yüksektir ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t= 3,2$, $p < 0,001$). Sosyal Sorunlar boyutunda kızların puan ortalaması ($Ort_k = 5,80$, $SS=3,20$) erkeklerinkinden ($Ort_e=5,20$, $SS=3,24$) farklıdır ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t= 2,2$, $p=0,024$). Kızların Somatik Yakınmalar puan ortalaması ($Ort_k = 5,72$, $SS= 3,91$) erkeklerinkinden ($Ort_e = 4,35$, $SS=3,34$) farklıdır ve bu fark

istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t(4,4)$, $p<0,000$). Kızların Somatik Yakınmalar düzeyinde puanı daha yüksektir. Kurallara Karşı Gelme boyutunda kızların puan ortalaması ($Ort_k = 2,40$, $SS= 2,29$), erkeklerden ($Ort_e = 3,89$, $SS= 3,13$) farklıdır ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t(6,3)$, $p=0,000$). Erkeklerin Kurallara karşı Gelme puanı kızlara göre daha yüksektir. Ayrıca, İçe Yönelim Grubunda kızların puan ortalaması ($Ort_k = 20,0$, $SS= 11,7$) erkeklerinkinden ($Ort_e = 15,5$, $SS=8,84$) farklıdır ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t(4,94)$, $p=0,000$). İçe Yönelim Grubunda kızlar daha yüksek puan almaktadır ve Dışa Yönelim Grubunda erkeklerin puanı ($Ort_e =12,83$, $SS=7,54$), kızlara ($Ort_k =11,5$, $SS=7,24$) göre daha yüksektir ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t(1,97)$, $p=0,048$). Kızların Toplam Problem puanı ($Ort_k = 54,8$, $SS= 26,1$) erkeklere ($Ort_e=48,7$, $SS=24,0$) göre daha yüksektir ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t(2,2)$, $p=0,028$).

Son olarak Yeterlik Bölümünde yer alan Sosyallik alanında kızların puan ortalaması ($Ort_k =5,84$, $SS=1,90$), erkeklerin puan ortalamasından ($Ort_e =6,54$, $SS=2,14$) farklıdır ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t(4,0)$, $p<0,000$). Erkeklerin sosyallik düzeyi kızlara göre daha yüksektir.

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin sendrom alt ölçekleri ile göçmen statüleri arasındaki farka ilişkin bulgu ve yorumlar

Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin sendrom alt testleri ile katılımcıların göçmen statüsüne bakılarak, ergenlerin yaygın olarak karşılaştıkları duygusal ve davranışsal sorunların göçmen statüsüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu fark bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 6 'da sunulmuştur.

Tablo 6

Göçmen Statüsüne Göre t -Testi Sonuçları

	Gruplar								
	Evet			Hayır			Sd	t	P
	Ort.	SS	n	Ort.	SS	n			
Anksiyete	7,07	4,33	108	7,22	4,62	382	488	,30	,76
Sosyal İçe Dönüklük	4,6	2,86	110	5,62	3,44	385	207	3,1	,01*
Somatik Yakınma	5,0	4,02	116	5,0	3,60	409	523	,091	,92
Sosyal Sorunlar	5,26	3,26	113	5,5	3,27	386	491	,70	,48
Düşünce Sorunları	5,17	3,85	110	5,76	4,07	338	446	1,3	,18
Dikkat Sorunları	5,81	3,36	105	6,11	3,45	381	484	,78	,44
Kurallara Karşı Gel	2,80	2,64	105	3,41	3,0	378	481	1,9	,06
Saldırgan Davranışlar	8,75	5,74	105	9,3	5,6	383	486	,84	,39
İçe Yönelim	16,3	9,2	102	18,1	10,0	357	457	1,4	,15
Dışa Yönelim	11,5	7,6	96	12,6	7,5	351	445	1,4	,17
Toplam Problem	47,3	25,0	79	53,3	25,4	237	314	1,9	,07
Etkinlik	8,06	3,2	115	7,25	3,0	404	517	2,5	,01*
Sosyallik	6,4	2,0	115	6,2	2,1	392	505	,89	,38
Akademik Başarı	2,4	,58	116	2,3	,65	413	527	,82	,41
Toplam Yeterlik	16,8	4,0	114	15,7	4,3	384	496	2,4	,02*

$p < ,05^*$, $p < ,01^{**}$, $p < ,000^{***}$

Elde edilen bulgulara göre Anksiyete, Somatik Yakınmalar, Sosyal Sorunlar, Kurallara Karşı Gelme, Düşünce Sorunları, Dikkat Sorunları ve Saldırgan Davranışlar alt boyutlarında ailenin savaşa maruz kalması, göçmen statüsünde olmasına ilişkin anlamlı bir fark olmadığı ($p > 0.05$) saptanmıştır. Ayrıca İçe Yönelim, Dışa Yönelim grupları ve Toplam Problemde anlamlı bir fark olmadığı ($p > 0.05$) sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal İçe Dönüklük alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır ($t(3,1)$; $p = 0,01$). Ailesi savaş görmüş olan ve göçmen statüsünde olanların puanları ($Ort_e = 4,6$; $SS = 2,86$) göçmen statüsünde olmayanlara ($Ort_h = 5,62$; $SS = 3,44$), göre daha düşüktür. Ayrıca, Etkinlik alanında göçmen statüsünde olanlar ($Ort_e = 8,06$; $SS = 3,2$), göçmen statüsünde olmayanlara göre ($Ort_h = 7,25$; $SS = 3,0$) daha yüksek puan almaktadır ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t(2,5)$; $p = 0,01$). Toplam Yeterlik alanında göçmen statüsünde olanlar ($Ort_e = 16,8$; $SS = 4,0$), bu statüde olmayanlara göre ($Ort_h = 15,07$; $SS = 4,3$) daha yüksek puan almaktadır ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($t(2,4)$; $p = 0,02$).

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin sendrom alt ölçekleri ile anne eğitim düzeyi arasındaki farka ilişkin bulgu ve yorumlar

Bu çalışmada araştırma sorusunu oluşturan diğer bağımsız değişkenler olan “anne eğitim düzeyine göre de Sendrom Alt Testleri ve İçer yönelim, Dışa Yönelim grubu ve Yeterlik alt boyutlarından alınan puanlara göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Tablo 7

Annenin Eğitim Düzeyine Göre t -Testi Sonuçları

	Gruplar								
	Lise			Üniversite			Sd	T	P
Ort.	SS	n	Ort	SS	n				
Anksiyete	7,2	4,8	235	7,0	4,3	255	488	,49	,62
Sosyal İçer Dönüklük	5,6	3,3	241	5,1	3,3	254	493	1,6	,12
Somatik Yakınma	5,0	3,6	250	4,9	3,7	278	526	,40	,69
Sosyal Sorunlar	5,5	3,4	241	5,4	3,1	261	500	,23	,82
Düşünce Sorunları	5,6	3,84	217	5,6	4,2	230	445	,01	,10
Dikkat Sorunları	6,3	3,5	236	5,8	3,3	248	482	1,5	,14
Kurallara Karşı Gelme	3,3	3,0	237	3,2	2,7	250	485	,45	,65
Saldırgan Davranışlar	9,3	5,4	235	9,0	5,6	254	487	,88	,38
İçer Yönelim	17,9	10,0	224	17,0	9,5	233	455	,94	,35
Dışa Yönelim	12,6	7,5	220	12,2	7,5	230	448	,60	,55
Toplam Problem	51,7	24,3	161	51,5	26,5	153	312	,53	,96
Etkinlik	7,2	3,2	252	7,7	2,8	272	522	1,9	,62
Sosyallik	6,2	2,0	144	6,3	2,2	267	509	,46	,65
Akademik Başarı	2,1	,63	254	2,4	,58	278	512	5,6	,000***
Toplam Yeterlik	15,6	4,3	242	16,5	4,0	261	501	2,3	,020*

$p < ,05^*$, $p < ,001^{**}$, $p < ,000^{***}$

Elde edilen bulgulara göre anne eğitim düzeyine göre ergenlerin Sendrom alt testlerinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir. Bu değişkenlerin her ikisinde sadece Toplam Yeterlik Bölümünde yer alan “akademik

başarı” ya göre anlamlı bir farklılık olduğu sonucu elde edilmektedir ($p<,000$). Anne eğitimi üniversite olan öğrencilerin, anne eğitim düzeyi lise olanlara göre daha yüksek akademik başarı gösterdiği analiz sonuçlarında görülmektedir. Toplam yeterlik bölümünde de anne eğitim düzeyi üniversite olanlar daha yüksek puan almaktadırlar ($t(2,3)$, $p=0,02$).

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin sendrom alt ölçekleri ile babalarının eğitim düzeyi arasındaki farka ilişkin bulgu ve yorumlar

Bu çalışmada son olarak araştırma sorusunu oluşturan diğer bağımsız değişkenler olan “baba eğitim düzeyi” ne göre de ve İçe yönelim, Dışa Yönelim grubunda anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir. Toplam Yeterlik Bölümünde yer alan “akademik başarı” ya göre anlamlı bir farklılık olduğu sonucu elde edilmektedir. Baba eğitimi üniversite olan öğrencilerin, baba eğitim düzeyi lise olanlara göre daha yüksek akademik başarı gösterdiği analiz sonuçlarında görülmektedir. Sendrom alt testlerinden “Dikkat Sorunları” boyutunda anlamlı bir fark vardır.

Tablo 8

Babanın Eğitim Düzeyine Göre t -Testi Sonuçları

	Gruplar								
	Lise			Üniversite					
	Ort	SS	n	Ort.	SS	n	Sd	T	P
Anksiyete	7,6	4,9	186	6,9	4,2	299	483	1,6	,12
Sosyal İçe Dönük	5,6	3,4	192	5,2	3,3	298	488	1,4	,18
Somatik Yakınma	4,9	3,5	201	5,0	3,7	323	522	,56	,58
Sosyal Sorunlar	5,6	3,3	193	5,4	3,2	303	494	,43	,38
Düşünce Sorunlar	5,6	4,0	170	5,7	4,0	272	440	,29	,77
Dikkat Sorunları	6,6	3,7	187	5,7	3,2	292	356	2,8	,01*
Kurallara KarşıGelme	3,4	2,9	184	3,1	2,8	299	481	1,1	,28
Saldırgan Davranışlar	9,5	5,5	190	9,0	5,6	295	483	,97	,34
İçe Yönelim	18,2	10,2	181	17,0	9,4	270	449	1,2	,24
Dışa Yönelim	12,9	7,7	175	12,2	7,4	271	444	,94	,35
Toplam Problem	52,3	25,2	132	51,1	25,2	177	307	,52	,60
Etkinlik	7,1	3,2	199	7,8	2,9	319	384	2,5	,01*
Sosyallik	6,2	2,0	194	6,3	2,1	314	506	,89	,37
Akademik Başarı	2,2	,61	201	2,4	,63	327	434	3,8	,000***
Toplam Yeterlik	15,4	4,3	192	16,5	4,1	306	496	2,9	,004*

$p < ,05^*$, $p < ,001^{**}$, $p < ,000^{***}$

Elde edilen bulgulara göre baba eğitim düzeyine göre ergenlerin Sendrom alt testlerinden aldıkları puanlar arasında yalnızca Dikkat Sorunları boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Baba eğitim düzeyi lise olanların ($Ort_l = 6,6$, $SS=3,7$), Dikkat Sorunları puanları, baba eğitim düzeyi üniversite olanlara ($Ort_ü = 5,7$, $SS = 3,2$) göre daha yüksektir. Babanın eğitim düzeyine göre Toplam Yeterlik Bölümünde yer alan “akademik başarı” puan ortalaması ile anlamlı bir farklılık olduğu sonucu elde edilmektedir ($p < ,000$). Baba eğitimi üniversite olan öğrencilerin, baba eğitim düzeyi lise olanlara göre daha yüksek akademik başarı gösterdiği görülmektedir. Ayrıca, baba eğitim düzeyine göre ergenlerin Toplam Yeterlik Puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Baba eğitim düzeyi üniversite olanlar ($Ort = 16,5$, $SS= 4,1$), baba eğitim düzeyi lise olanlara ($Ort = 15,4$, $SS= 4,3$) göre Toplam Yeterlik alanında daha yüksek puan almaktadırlar

Bölüm 5

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sonuçların özetine, alanyazına bakıldığında mevcut çalışmanın sonuçları ile benzerlik ve farklılık gösteren araştırmalarla ilgili tartışma yapılmıştır. Aynı zamanda bulgulara ilişkin kültürel açıklamalarda bulunulmuştur. Bu kısımda ayrıca elde edilen sonuçlardan yola çıkarak geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu kısımda bu çalışmada elde edilen bulgulara ilişkin sonuçlar sunulmuştur. Sırasıyla duygusal ve davranışsal problemlerin cinsiyet, göçmen statüsünde olma, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyine göre sonuçları maddeler halinde verilmiştir.

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin Sendrom Alt Ölçekleri İle Cinsiyetleri Arasındaki Farka İlişkin Sonuçlar

1. Anksiyete, Sosyal İç Dönüklük, Somatik Yakınmalar, Sosyal Sorunlar, Kurallara Karşı Gelme boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir fark vardır ($p<0.05$).
2. Düşünce Sorunları, Dikkat Sorunları ve Saldırgan Davranışlar alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir fark yoktur ($p> 0.05$).
3. İç Yönelim ve Dışa Yönelim grubunda anlamlı bir fark vardır ($p<0.05$).
4. Anksiyete, Sosyal İç Dönüklük, Somatik Yakınmalar, Sosyal sorunlar boyutlarında kızların daha yüksek puan aldıkları görülmektedir ($p<0.05$).
5. Kurallara Karşı Gelme Boyutunda ise erkeklerin kızlardan daha yüksek puan aldığı görülmektedir ($p<0.05$).
6. İç Yönelim grubunda kızlar erkeklerden daha yüksek puan almıştır ($p<0.05$).
7. Dışa Yönelim grubunda erkekler kızlardan daha yüksek puan almıştır ($p<0.05$).
8. Toplam Problem puanı kızlarda erkeklere göre daha yüksektir ($p<0.05$).

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin Sendrom Alt Ölçekleri İle Cinsiyetleri Arasındaki Farka İlişkin Tartışma

Ergenlerin yaşadığı duygusal ve davranışsal problemlerin cinsiyete ilişkin değerlendirildiğinde, erkeklerin kızlara göre daha fazla dışa yönelim sorunları ve kızların erkeklere göre daha fazla içe yönelim sorunları yaşadığı yönündeki bulgu, diğer araştırmalarla da uyumluluk göstermektedir. Bu farklılık alanyazında bulunan çalışmaların bulgularıyla benzerdir (Erol vd., 1998; Sourander vd., 1999). Depresyon, anksiyete gibi içe yönelim sorunlarında kızların yüksek puan alması mizaç, hormonal değişimler, bağımsızlığı kısıtlayan toplumsal cinsiyet rolleri gibi bir çok etmenlerle ilişkilendirilmektedir (Nolen- Hoeksema ve Girgus, 1994; Zahn-Waxler vd., 2000).

Azerbaycan toplumunun erkek egemen bir kültüre sahip olması, kızların daha çok sessiz, utangaç olmalarını kabul gören bir şekilde yetiştirilmesi, kızlarda içe yönelim sorunlarının artmasına yol açtığı düşünülmektedir. Bunun yanısıra, erkeklerin güçlü ve cesur olmaları gerektiği gibi cinsiyet rolleri ve yetiştirilme tarzı, erkek ergenlerde kurallara karşı gelme davranışlarının oluşumunu etkilemektedir. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı (2003) tarafından yapılmış olan bir araştırmada, ergenler arasında saldırganlık ve şiddet davranışlarının daha çok adli kayıtlara geçmiş suç oranlarıyla ilişkisine bakılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre erkek ergenlerin adli kayıtlara geçmiş suç oranları %28.2 iken, kızlarda %1.5 olarak bulunmuştur. Lise öğrencilerinde bu oran %14.3 iken ilköğretim okullarında %15.3 olduğu gözlenmiştir (Akt. Avcı, 2006). Erkeklerin Kurallara Karşı Gelme davranışının kızlara oranla daha yüksek olması bu çalışmada da desteklenmektedir.

Bilindiği üzere ergenlik döneminde akranlar ve onların oluşturduğu gruplara ait olma hissi oldukça önem arz etmektedir. Dolayısıyla, erkek ergenler bu gruplara dâhil olmak ve kabul görmek için kendilerine güç ve statü kazanmaya çalışmaktadır. Bir başka deyişle, erkek ergenler kurallara karşı gelerek akran gruplarında kendilerini kanıtlamaktadırlar.

Benzer şekilde, Akman ve Balat (2006) tarafından lise öğrencilerinin psikolojik durumlarının sosyo-demografik özelliklerine göre incelenmesi amacıyla yapılan araştırmada, “Somatik Yakınmalar”, “Anksiyete/ Depresyon”, “İçe Yönelim” ve “Toplam Problem” de kızlar; Suça Yönelik Davranışlar’ da ise erkekler daha yüksek puan almışlar ve daha fazla sorun bildirmişlerdir. Bu araştırma sonuçları da mevcut çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir.

Azerbaycan kültüründe mevcut cinsiyet rolleri erkeklerden güçlü olmayı, ailenin geçimini sağlamayı, kızlara göre daha erken yaşta ekonomik özgürlüklerini kazanmayı, gelecek kaygısı içinde olma beklentisini oluşturmaktadır. Bu sebeple

erkek ergenler yetişkini oynar, sigara içer, alkol kullanırlar. Alanyazında da görüldüğü üzere erkeklerin kızlara oranla saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmektedir (Aslan vd., 2010; Çınar, 2005; Ekşi, 2003).

Bu araştırmada da erkeklerde düşünce sorunları ve saldırgan davranışların kızlara göre daha yüksek olması beklenmekteyken, araştırma sonuçlarına göre bu gruplar arasında düşünce sorunları ve saldırgan davranışlar alt boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bu sonucun beklenene uygun olmayışına, özellikle artan sosyal medya kullanımı, dünyada ve Azerbaycan`da cinsiyet rollerini eşitlemeye yönelik modernleşme çalışmaları, cinsiyet rollerindeki bu ayrımın azalmasına sebep olmaktadır. Kız veya erkek ergenlerde içinde buldukları duruma ilişkin, geleceğe dönük kaygıları konusunda birbirlerine benzemeye başladıkları, cinsiyetten doğan farkın bu davranışlar üzerinde etkisini yitirdiği düşünülebilir.

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin Sendrom Alt Ölçekleri İle Göçmen Statüleri Arasındaki Farka İlişkin Sonuçlar

1. Ailenin savaşa maruz kalmış olması veya göçmen statüsünde olması ile YSR 11/ 18 Ölçeği alt boyutları arasında yalnızca Sosyal İç Dönüklük boyutunda anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<0.05$).
2. Göçmen statüsünde olanlar Sosyal İç Dönüklük boyutunda göçmen statüsünde olmayanlara göre daha düşük puan almaktadır.
3. Göçmen statüsünde olanlar Yeterlik Boyutunda daha yüksek puan almaktadır.

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin Sendrom Alt Ölçekleri İle Göçmen Statüleri Arasındaki Farka İlişkin Tartışma

Ailenin savaşa maruz kalmış olması veya göçmen statüsünde olması ile YSR 11/ 18 Ölçeği alt boyutları arasında yalnızca Sosyal İç Dönüklük boyutunda anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu iki grup arasında diğer alt boyutlar açısından anlamlı bir farklılık olmaması, göçmen statüsünde olan çocukların ailelerinin yaklaşık 30 yıl öncesinde savaş görmüş olmaları, devletin göçmen olan ailelere yaşam için gerekli olan sosyal kaynakları sağlamış olması gibi sebeplerle açıklanabilir. Savaşın etkilerini kendisinde taşıyabilecek ergenlerin daha çok sınır bölgelerinde doğup büyümekte olan, sınırda hala silah seslerini duymaya devam eden ergenler olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada incelenen çalışma grubu başkent olan Bakü ilinden seçilmiştir ve büyük şehirde sağlanan güvenli koşulları ergenlerin sorunsuz gelişimine

etki edebilir. Öte yandan ailesi savaşa maruz kalan ve göçmen statüsünde olan ergenlerin, sosyal içe dönüklüğünün daha düşük ve yeterlik puanlarının daha yüksek olması savaşa maruz kalmış ailelerin sosyal ilişkileri ve sosyal olarak yeterli olmayı daha fazla önemsendiği için olduğu düşünülebilir. Savaş sonrasında göç etmiş ailelerin yeni şehirlere uyum sağlamasında en önemli etkenlerden birinin yardımlaşma olduğu göz önünde bulundurulduğunda, göçmen ailelerinin çocukları sosyal anlamda daha yeterli olmaya gayret gösterebilirler.

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin Sendrom Alt Ölçekleri İle Anne Eğitim Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin Sonuçlar

1. Annenin eğitim düzeyine göre de Sendrom Alt Testleri ve İçe yönelim, Dışa Yönelim grubunda anlamlı bir fark yoktur ($p>0.05$).
2. Toplam Yeterlik Bölümünde yer alan “akademik başarı” ya göre anlamlı bir fark vardır ($p<0.05$).
3. Anne eğitimi üniversite olan öğrencilerin, anne eğitim düzeyi lise olanlara göre daha yüksek akademik başarı gösterdiği analiz sonuçlarında görülmektedir ($p<0.05$).

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin Sendrom Alt Ölçekleri İle Anne Eğitim Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin Tartışma

Araştırmada anne eğitiminin olup olmamasına göre ilişki incelenmesi düşünülmekteyken, elde edilen frekanslar eğitimi olmayan anne-babaların grupları karşılaştırmaya yetmeyecek kadar az olduğunu göstermektedir. Bu sebeple eğitim düzeyleri lise ve üniversite olarak 2 grup şeklinde karşılaştırılmıştır. Örneklem düşük-orta-yüksek sosyoekonomik düzeye göre seçilmiş olmasına rağmen ebeveynlerin eğitim düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Azerbaycan'da kadın ve erkekler için okuma-yazma oranı %100 olduğu belirtilmektedir (UN Statistics, 2008). Eğitim kademesi değişse de üniversite mezunu olmanın anne babanın çocuğa olan davranışları ve ilgisi arasında bir fark yaratmayabileceği; dolayısıyla çocuktaki davranış sorunlarının farklı olmasına etki etmeyeceği düşünülebilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre anne eğitim düzeyi üniversite olan öğrencilerin akademik başarısı anne eğitimi lise olanlara göre daha yüksektir. Bu fark sadece anne babanın eğitim düzeyi ile ilişkili olmayabilir. Eğitim düzeyi arttıkça ailelerin gelirleri, sosyal harcamalarında da artış olmaktadır. Bir başka deyişle, üniversite mezunlarının lise mezunlarına göre refah düzeyinin daha yüksek olması demektir. Eğitim düzeyi arttıkça bireylerin aile, çocuk gibi konularda daha seçici, daha hassas oldukları ve yaşam kalitesini ön plana çıkardıkları düşünülebilir. Dolayısıyla yüksek eğitim düzeyine sahip anne ve babalar, sahip oldukları yaşam standartlarını korumak ve geliştirmek için özellikle çocuklarının akademik gelişimi ile yakından ilgilenmekte, uygun eğitim koşulları ve profesyonel meslek sahibi olmaları yönünde onları motive etmektedir. Yaygın olarak üniversite mezunu bireyler eğitim yoluyla yaşam kalitesini ve hayat standartlarını yükseltme gayreti içinde olabilirler.

Annesi üniversite mezunu olan öğrencilerin, annesi lise mezunu olanlara göre akademik başarıların daha yüksek olması anne babaların çocuklarına model olması ile de ilişkilidir. Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramını dikkate alırsak, ergenler akranlarının davranışlarını da görerek tekrar edebilirler. Anne babalar akranlar ile ilişkiye müdahale ederek çocukların olumlu örnekleri model almasını desteklemektedirler. Eğitim düzeyi yüksek olan anne babaların çocuklarını gönderdikleri okul ve arkadaş çevresine karşı özenle yaklaştığı söylenebilir.

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin Sendrom Alt Ölçekleri İle Baba Eğitim Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin Sonuçlar

1. Babanın eğitim düzeyine göre İçe yönelim, Dışa Yönelim grubunda anlamlı bir farklılık yoktur ($p>.05$).
2. Dikkat Sorunları boyutunda baba eğitimi üniversite olanlar, baba eğitimi lise olanlara göre daha düşük puan almaktadırlar.
3. Toplam Yeterlik Bölümünde yer alan “akademik başarı” ya göre anlamlı bir fark vardır ($p<.05$).
4. Baba eğitimi üniversite olan öğrencilerin, baba eğitim düzeyi lise olanlara göre daha yüksek akademik başarı gösterdiği analiz sonuçlarında görülmektedir.
5. Baba eğitim düzeyine göre Toplam Yeterlik puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır ($p<.05$).
6. Baba eğitim düzeyi üniversite olanlar baba eğitim düzeyi lise olanlara göre Toplam Yeterlik alanında daha yüksek puan almaktadırlar.

Katılımcıların Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinin Sendrom Alt Ölçekleri İle Baba Eğitim Düzeyi Arasındaki Farka İlişkin Tartışma

Araştırmada baba eğitiminin olup olmasına göre sendrom alt testleri ile ilişkinin incelenmesi düşünülmekteyken, elde edilen frekanslar eğitimi olmayan anne-babaların grupları karşılaştırmaya yetmeyecek düzeyde az olduğunu ($n<30$) göstermektedir. Bu sebeple eğitim düzeyleri lise ve üniversite olarak 2 grup şeklinde karşılaştırılmıştır. Örneklemin düşük-orta-yüksek sosyoekonomik düzeye göre seçilmiş olmasına rağmen ebeveynlerin eğitim düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Azerbaycan’da kadın ve erkekler için okuma-yazma oranı %100 olduğu belirtilmektedir (UN Statistics, 2008). Bu sebeple gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmaması beklenen bir sonuçtur.

Anne eğitim düzeyi ve YSR11/ 18 alt boyutları arasındaki ilişkiye yönelik farkın incelenmesi sonucunda elde edilen bulgularla benzerlik göstererek, baba eğitim düzeyi üniversite olan ergenlerin akademik başarısı baba eğitim düzeyi lise olanlara göre daha yüksektir. Annelerde olduğu gibi babanın da eğitim düzeyi arttıkça yaşam standartları arttığı ve bunu korumak ve geliştirmek için çocuklarının akademik başarısı ile yakından ilgilendikleri söylenebilir.

Öneriler

Bu kısımda bu çalışmadan elde edilen bulgular ve sonuçlardan hareketle, araştırmacılara, uygulamacılara ve politika yapıcılara çeşitli öneriler sunulmuştur.

Araştırmacılara öneriler

1. Bu çalışmada toplum örnekleminde elde edilen veriler üzerinde analizler yapılmış ve YSR ölçeğinin uyarlama çalışması gerçekleştirilmiştir. Bir diğer çalışmada klinik örneklemden elde edilen verilerle kesme puanları belirlenebilir ve klinik örneklem üzerinde çalışmalarla literatüre katkı sağlanabilir.
2. Çoklu bilgi kaynaklarından bilgi elde ederek, TRF, CBCL ve YSR ölçekleri aynı öğrencilere uygulanarak bilgi kaynakları arasındaki uyum düzeyine bakılabilir.
3. Klinik örneklemden elde edilen verilerle DSM yönelimli Alt Testlerin yapı geçerliği test edilebilir.
4. Koruyucu özellikler olarak Olumlu Özellikler alt testinin farklı bağımsız değişkenler ile ilişkisine bakılabilir.
5. Araştırmacılara verilebilecek bir diğer öneri ise, 11/ 18 yaş grubunda olan ergenleri yaş kategorilerine ayırarak yaşadıkları duygusal ve davranışsal problemlerin karşılaştırılmasının yapılması olabilir.
6. Karabağ göçkün veya kaçını olan ailelerde yaşayan ergenlerin savaşa daha yakın olan sınırlarda büyümekte olanları ile benzer bir değerlendirme çalışması yapılabilir, mevcut çalışma kesme noktası olarak alınıp farklar ve değişimlerin incelenebilir.

Ruh sağlığı uzmanları ve uygulayıcılara öneriler

1. ASEBA ölçekleri kısa sürede çok kapsamlı bir bilgi kaynağı olarak ruh sağlığı çalışanlarına kapsamlı bir değerlendirme imkânı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ölçeklerin ergenlik dönemindeki danışanların değerlendirilmesinde ve gelişimlerinin izlenmesinde kullanılması önerilmektedir.
2. Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeği, çocukların kendilerini sözel olarak ifade edemediği durumlarda (konuşma, işitme bozukluğu olanlarda) duygusal ve davranışsal problemleri değerlendirmek için araştırmacılara yardımcı olabilir.
3. Ruh sağlığı uzmanları tanı koyma sürecinde, rapor edecekleri sorunları belirlemede Youth Self-Report 11/ 18 Ölçeğinden yararlanabilirler.

Ebeveynlere öneriler

1. Bu çalışmanın sonuçlarına göre davranış problemleri İçer Yönelim boyutunda kızlarda, Dışer Yönelim boyutunda ise erkeklerde daha çok görölmektedir. Bu doğrultuda ebeveynlere bu davranış belirtilerinin cinsiyet ve yaşa göre özelliklerini dikkate alarak ergenlere yaklaşım oluşturmaları önerilmektedir.
2. Çocukların sahip oldukları davranış problemleri ile ebeveynlik davranışları arasında bağlantı olduğu gözlenmiştir. Ebeveynlerin çocuklarının gelişim düzeyini desteklemek ve davranış problemlerini önlemek amacıyla ebeveynlik davranışlarını geliştirmeleri önerilebilir.
3. Ebeveynler çocuklarının davranış problemlerini önleme ya da müdahale etmede uzaktan bir kontrol ile çocuklarının gelişimini desteklemelidirler. Ergenlerin davranışlarında akran grupları çok etkili olacağı gibi bu arkadaşları seçmelerinde ebeveynlerin de onlara yardımcı olmaları önerilmektedir.

Öğretmenlere öneriler

1. Ergenlerle çalışan öğretmenlere öncelikle ergenlik döneminin beraberinde getirdiği duygusal ve davranışsal problemlerin tanınması ve müdahale gerektiren öğrencilerin belirlenerek rehberlik merkezi veya aile ile birlikte ortak bir çalışma yapılması önerilmektedir.
2. Erkek ergenlerde kızlara göre kurallara karşı gelme davranışı daha yüksek oranda rastlanmaktadır. Bu ergenler zamanının çoğunu okulda geçirmektedir ve ait olma, kendini kanıtlamak istediği ortam çoğunlukla okuldur. Bu gibi davranışlar sergileyen öğrencilere ceza verilmesi, azarlanması yerine sıcak ve samimi bir yaklaşım sunulması birey olarak gelişimlerine destek olup kuralları çiğneme gibi davranışların azalmasında etkili olacaktır.
3. Kız çocukların çoğunlukla içe yönelim sorunları yaşadığını dikkate alarak, öğretmenlerin onlara erkek ergenlerle olan farklılıkları bilerek yaklaşımları önerilmektedir.

Ruh sağlığı alanında politika yapıcılara öneriler

1. Sağlıklı bir toplum için sağlıklı çocuklar yetiştirilmesinin önemi herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu sebeple ergen ruh sağlığına özel bir dikkat verilerek bu sorunlu süreci sağlıklı bir şekilde geçirmelerine yardımcı olacak politikalar, projeler gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

2. Birçok ülkede alternatifini bulunan ruh sağlığı profili çıkarma çalışması ergenler için her beş yıldı bir yapılabilir ve hangi problem davranışların artmış olduğu, hangilerinin azalmış olduğu izlenebilir.
3. İzleme alışması sonuçlarına göre artan problem davranışlara yönelik müdahale planı, azalan yönlere karşı koruyucu faktörlerin pekiştirilmesi gibi çalışmalar yapılabilir.
4. Ailelerin ergenlerin yaşadıkları sorunlar ile nasıl baş edeceklerine ilişkin eğitim programları geliştirilebilir.

Topluma yönelik neriler

1. Ergenlerin gelişimini desteklemeye yönelik olarak Azerbaycan ergen ve gençlik politikası oluşturulmalıdır. Ayrıca ergen ve gençlerin yer alabileceği gençlik merkezlerinde fizyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimlerini destekleyici uygulamalar desteklenmelidir.
2. Ergenlerin ve gençlerin sağlığı söz konusu olduğunda yaygın olarak fizyolojik sağlıkları akla gelmektedir oysaki en az fizyolojik sağlık kadar ergenlerin psikolojik sağlığı da korumaya ve geliştirmeye yönelik uygulama ve hizmetlere toplum içinde yer vermek gerekir.
3. Ergenlerin yaygın olarak ortaya koydukları yeme bozuklukları, beden imajı, intihar eğilimi, okul terki, saldırganlık gibi riskli davranışları ağırlıklı olarak psikolojik temellidir. Bu tür riskli davranışları önlemek amacıyla toplumun her kesimini oluşturulacak psikoeğitim programları aracılığıyla bilgilendirmek gerekir.
4. Ergenlik döneminde bulunan bireylerin toplumda yaşlılık çocukluk yetişkinlik gibi diğer gelişim dönemlerinde bulunan bireyler ile karşılıklı diyaloğunun ve birbirlerini kabul ederek anlaşmalarına sağlamaya yönelik olarak basın ve yaygın araçları ile toplumun bilinlendirilip bir farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Böylece ergenlik döneminde bulunan bireylerin yaşadıkları psikolojik güçlüklerin anlaşılması ve toplumda bir çözüme kavuşturulması sağlanabilir.
5. Ergenlerle alışma sağlık, eğitim, istihdam gibi farklı sektörler ve farklı disiplinlerde bulunan uzmanların ve bilim insanlarının birlikte çalışmalarını gerektirmektedir. Disiplinler arası bir çalışma ile toplumun eğitimi ve farkındalığının artırılması sağlanabilir.

Kaynaklar

- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the Youth Self-Report and 1991 profile*. Burlington: Department of Psychiatry, University of Vermont.
- Achenbach, T. M. (1991). *Integrative guide for the CBCL/4-18, YSR and TRF profiles*. Burlington: Department of Psychiatry, University of Vermont.
- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2003). *Manual for the ASEBA Adult Forms & profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- Achenbach, T. M., McConaughy, S. H., & Howell, C. T. (1987). Child/Adolescent Behavioral and Emotional Problems: Implications of Cross-Informant Correlations for Situational Specificity. *Psychological Bulletin*, 101(2), 213–232. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.101.2.213>
- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2003). *Reliability, Internal Consistency, Cross Informant Agreement, and Stability*. Manual for the ASEBA School -Age Forms & Profiles.
- Ackerman, B. P., Brown, E., & Izard, C. E. (2003). Continuity and change in levels of externalizing behavior in school of children from economically disadvantaged families. *Child Development*, 74, 694-709.
- Adams, G. (2000). *Adolescent development the essential readings*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Adams, J. F. (2001). *Ergenliği anlamak: Ergen psikolojisinde g¼ncel gelişmeler*. (Ed. Onur, B.), Ankara: İmge Kitabevi..
- Adler A. (2012). *İnsanı tanıma sanatı* (Çev. K. Şipal, 13. baskı), İstanbul: Say Yayınları.
- Akman, B. ve Balat, G. (2006). Lise öğrencilerinin psikolojik durumlarının sosyo demografik özelliklerine göre incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13(1), 3-12.

- Aktepe, E., Kandil, S., Göker, Z., Sarp, K., Topbaş, M. ve Özkorunak, E. (2006). İntihar girişiminde bulunan çocuk ve ergenlerde sosyodemografik ve psikiyatrik özelliklerin değerlendirilmesi. *Taf Preventive Medicine Bulletin*, 5(6), 444-454.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal El Kitabı*, Beşinci Baskı (DSM-5) Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı, (Çev. E. Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, Ankara.
- Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E. ve Saygın, Y. (2010). Ergenlerde saldırganlık ve kişiler arası problem çözmenin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1), 379-388.
- Achenbach System of Empirically Based Assessment (2017). <http://www.aseba.org>, erişim tarihi 05/09/2017.
- Ataman, A. (2004). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Austin, V. L. ve Sciarra, D. T. (2012). *Çocuk ve ergenlerde duygusal davranışsal bozukluklar*. (Çev. Ed. M. Özekeş). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Avcı, M. (2006). Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 39-64.
- Bahçıvan-Saydam, R. ve Gençöz, T. (2005). Aile ilişkileri, ebeveynin çocuk yetiştirme tutumu ve kendilik değerinin gençler tarafından belirtilen davranış problemleri ile olan ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20, 61-74.
- Bailey, J. A., Hill, K. G., Oesterle, S., & Hawkins, J. D. (2009). Parenting practices and problem behavior across three generations: Monitoring, harsh discipline, and drug use in the intergenerational transmission of externalizing behavior. *Developmental Psychology*, 45, 1214-1226.
- Baldwin, A. L (1980). *Theories of Child Development* (2nd ed.). New York.
- Balkaya, A. ve Ceyhan, E. (2007). Lise öğrencilerinin suç davranışı düzeylerinin bazı kişisel ve ailesel nitelikler bakımından incelenmesi, *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (11), 13-27.

- Bauman, L., & Riche, R. (1997). *The ten most troublesome teen-age problems and how to solve them*. Toronto, ON: Carol Publishing Group.
- Berk, L. E., & Winsler, A. (1995). *Scaffolding Children's Learning: Vygotsky and Early Childhood Education*. Washington, DC: NAEYC.
- Bronfenbrenner, U. (1977). *Toward an experimental ecology of human development*, *American Psychologist*, 32, 513-531.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: The Guilford Press.
- Bulut, S. S. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sınav kaygıları, saldırganlık eğilimleri ve problem çözme becerilerindeki yetersizliklerin sağaltımında grupla çözüm odaklı kısa terapinin etkileri*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Cairns, R., Cairns, B., Neckerman, H., Fergusan, L., & Garipey, J. (1989). Growth and aggression:1. Childhood to early adolescence. *Development Psychology*, 25(2), 320-330.
- Carson, R. C., Butcher, J. N., & Coleman, J. C. (1988). *Abnormal psychology and modern life*. USA: Scott Foresman and Company.
- Cherry, K. (2007). Theories of child development. Retrieved from <http://psychologyabout.com/b/2007/12/12/theories-of-child-development.htm>.
- Coker, J. K., & Borders, L. D. (2001). An analysis of environmental and social factors affecting adolescent problem drinking. *Journal of Counseling and Development*. 79(2), 200-208.
- Coleman, M. (1992). *Behavior disorders teory and practice*. USA: Allyn and Bacon.
- Conners, C. K., Wells, K. C., Parker-James, D. A. et all (1997). A new self report scale for assessment of adolescent psychopathology: factor, structure, reliability, validity, and diagnostic sensitivity. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25, 487-498.

- Çelen, N. (2007). *Öğrenme Psikolojisi: Kuramlar*. Ankara: İmge Kitap Evi.
- Dacey, J. S., & Travers, J. F. (1996). *Human development*. (3rd ed.). Chicago: Benchmark Publishers.
- Decker, C. A. (2010). *Child development: Early stages through age 12*. New York: Goodheart-Willcox.
- Department of Mental Health and Substance Abuse, World Health Organization (2012). Mental Health Atlas 2011 in General Information. *European Journal of Cancer*, 48, x–xii. [https://doi.org/10.1016/S0959-8049\(12\)70695-0](https://doi.org/10.1016/S0959-8049(12)70695-0).
- Dixon-Krauss, L. (1996). *Vygotsky in the classroom: Mediated instruction and assessment*. White Plains, NY: Longman.
- Doğan, Y. (2007). İlköğretim çağındaki 10-14 yaş grubu öğrencilerinin gelişim özellikleri. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13).
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. USA: American Psychiatric Association.
- Edmonson, H., & Bullock, L. (1998). Youth with aggressive and violent behaviors: pieces of a puzzle. *Preventing School Failure*, 42(3), 135-141.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*. New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1984). *İnsanın Sekiz Çağı* (Çev., T.B. Üstün). Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton Company.
- Erol, N. ve Şimsek, Z. (1998). Çocuk ve gençlerde ruh sağlığı: yeterlik alanları, davranış ve duygusal sorunların dağılımı. (Ed. N. Erol, C. Kılıç, M. Ulusoy, M. Keçeçi, Z. Şimsek. ss 25-75). *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Eksen Tanıtım Ltd. Şti.

- Erol, N., & Şimsek, Z. (2000). Mental Health of Turkish Children: Behavioral and Emotional Problems Reported by Parents, Teachers and Adolescents. (Ed. N. Singh, J. P. Leung, A. N. Singh, ss. 223-247) In *International Perspectives on Child and Adolescent Mental Health*, Oxford, U. K.: Elsevier Science.
- Erol, N. ve Şimşek Z., (1997). Türkiye ruh sağlığı profili: çocuk ve gençlerde yeterlik alanları ile sorun davranışların dağılımı, Sağlık Bakanlığı Türkiye Ruh Sağlığı Profili-Ön Rapor, s.s. 29–31.
- Erol, N., Simsek, Z., & Münir, K. (2010). Mental health of adolescents reared in institutional care in Turkey: Challenges and hope in the twenty-first century. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 19(2), 113–124. Doi: <https://doi.org/10.1007/s00787-009-0047-2>.
- Ersevrim, İ. (2010). *Freud ve psikanalizin temel ilkeleri*. İstanbul: Assos Yayınları.
- Eskin, M. (2000). Ergen ruh sağlığı sorunları- bir alan çalışması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3, 228-234.
- Farrington, D. P. (1989). Early predictors of adolescent aggression and adult violence. *Violence and Victims*, 4(2), 79-100.
- Freeman, J. B., Garcia, A. M., & Leonard, H. L. (2002). Anxiety Disorders. In Lewis, M. (ed) *Child and adolescent psychiatry: A comprehensive textbook* 3rd ed. Philadelphia, PA: Lippincot Williams and Wilkins,
- Freud, S. (1964). *An outline of psychoanalysis: Vol. 23. The standard edition of the complete psychological worksof Sigmund Freud*. James Strachey (Ed. and Trans.). London: Hogarth Press (Original work published in 1940).
- Freud. (1958). Adolescence. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 13, 255–278.
Retrieved from
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=1960-07466-001&site=ehost-live&scope=site>

Gander , M. J. ve Gardiner, H. W. (2007). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (A. Dönmez, H.N. Çelen, B. Onur, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi:1993).

Geçtan, E. (1989). *Çağdaş yaşam ve normal dışı davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Geldard, K., & Geldard, D. (2013). *Ergenler ve gençlerle psikolojik danışma-proaktif yaklaşım*. (M. Pişkin, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Gençtan, E. (1995). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi A.S.

Graber, J. A., Petersen, A. C. & Brooks-Gunn, J. (1996) Pubertal processes: methods, measures, and models, JA Graber, J Brooks-Gunn ve AC Petersen (Ed), Mahwah, Lawrence Earlbaum Associates, s. 23-53.

Haskan, Ö. (2009). *Ergenlerde şiddet eğilimi, yalnızlık ve sosyal destek*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

<http://www.adq.az/?course2=yeniyetm%C9%99>.

Human Development Report (HDR, 2016). Human Development for Everyone Briefing note for countries on the 2016 Human Development Report: Azerbaijan. Erişim tarihi: 16.04.2018. Adres: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/AZE.pdf

Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12(8), 597-605.

Jessor, R., & Jessor, S. L. (1997). *Problem behavior and psycho-social development: A longitudinal study of youth*. New York: Academy Press.

Jessor, R., Van Den Bos, J., Vanderryn, J., Costa, F. M., & Turbin, M. S. (1995). Protective factors in adolescent problem behavior: Moderator effects and developmental change. *Developmental Psychology*, 31(6), 923-933

Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji*, (Çev.Ender Gürol), Payel Yayınları, İstanbul.

- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaufman, J., et al. (1997). *Schedule for affective disorders and schizophrenia for school-age children-present and lifetime version (K-SADS-PL): initial reliability and validity data*. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36(7), 980-988.
- Kayaalp, L. (2007). Psikanalitik gelişim kuramları. İçinde *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve hastalıkları* (Eds A.S. Aysev, Y. Taner, ss. 1-10). İstanbul: Golden Print.
- Kılıç, A. (2009). *Gelişim Dönemleri ve Ergenlerde Ruhsal Sorunlar*, Davranış Bilimleri Lisans Tezi, Newport International University.
- Kılıç, E. Z. (2007) Ergenlik dönemindeki fırtına ve stres beyindeki değişikliklerle ilgili olabilir mi?. *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Dergisi*, 3(3), 69-76.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling (2nd edition)*. New York: The Guilford Press.
- Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Kroger, J. (1989). *Identity in Adolescence: The Balance between Self and Other*, New York: Routledge.
- Lahey B. B., Schwab-Stone, M., Goodman S. H., Waldman, I. D., Canino, G., Rathouz, P. J. et al (2000). Age and Gender Differences in Oppositional Behavior and Conduct Problems: A Cross-Sectional Household Study of Middle Childhood and Adolescence. *Journal of Abnormal Psychology*, 109(3), 488-503.
- Lapsley, D.K. (2003). *The Two Faces of Adolescent Invulnerability* (Ed: D. Romer). Reducing Adolescent Risk; Toward An Integrated Approach. USA: Sage Publication.
- Marsh, H. W., Hau, K. T., & Wen, Z. (2004). In search of golden rules: Comment on hypothesis-testing approaches to setting cutoff values for fit indexes and dangers in overgeneralizing Hu and Bentler's (1999) findings. *Structural Equation Modeling*, 11, 320-341.

- McGee, R., Wolfe, D., & Olson, J. (2001). Multiple Maltreatment, Attribution of Blame, and Adjustment Among Adolescents. *Development and Psychopathology*, 13, 827-846. (<http://www.aseba.org/research/mcgee.html>) Erişim tarihi: 12.09.2017.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., & Silva, P. A. (2001). *Sex Differences in Antisocial Behavior: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Muuss, R. E. (2006). *Theories of adolescence* (5th ed.) New York, McGraw-Hill.
- Nash, J. K., & Bowen, G. L. (1999). Perceived crime and informal social control in the neighborhood as a context for adolescent behavior: A risk and resilience perspective. *Social Work Research*, 23(3), 171-187.
- Newcomb, M. D., & Harlow, L. L. (1986). Life events and substance use among adolescents: Mediating effects of perceived loss of control and meaninglessness in life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 564-577.
- Nolen-Hoeksema, S., & Girgus, J. S. (1994). The emergence of gender differences in depression during adolescence. *Psychology Bulletin*, 115, 424-443.
- Offord, D. R. et al (1987). Ontario child health study ii six-month prevalence of disorder and rates of service utilization. *Arch Gen Psychiatry*, 44, 832-836.
- Olson, D. H., McCubbin, H. I., & Barnes, H. (1983). *Families: What makes them work*, Beverly Hills: Sage.
- Onur, B. (1987). *Ergenlik Psikolojisi*. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık.
- Ömercikoğlu, H. (2006). *4-7 yaş arası çocukların sayı kavramlarının Piaget'in birebir eşleme deneyleri ile incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Öner, N. (1987). Kültürlerarası ölçek uyarlamasında bir yöntem bilim modeli. *Psikoloji Dergisi*, 6(21), 80-83.

- Özbay, H. M. (2000). *Ruh sağlığı ve hastalıkları kliniğine başvuran ergenlerin kendilerini algılamalarıyla başvurmayanların kendilerini algılamalarının karşılaştırılması*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlarla istatistiksel veri analizi-1*. (4. Baskı). Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdemir, Y. ve Çok, F. (2011). Ergenlikte Özerklik Gelişimi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36), 152-164.
- Özer, A. Ö. (2013). Aile Sağlığı, Adolesan Dönemi Psikososyal Gelişim, (Ed. Ünalacak, M.) Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s.90.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Psikolojik testler*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Öztürk, O. M. (2004). *Ruh Sağlığı ve bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Peirce, A. G. (1995). Measurement, Principles and Praticce of Nursing Research.St Louis, Mosby-Year Book, 265-290.
- Rudnytsky, P. L. (2010). *Psikanalizi okumak* (Çev. Beyza Sumer Aydaş). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Piaget, J. (1962). *Play, dreams, and imitation in childhood*. New York : W.W. Norton.
- Piko, B. (2000). Perceived social support from parents and pers: which is the stronger predictor of adolescent substance use?. *Substance use & misuse*. 35(4), 617–630.
- Prinzle, P., Onghena, P., Hellinckx, W., Grietens, H., Ghesoquiere, P. & Colphin, H. (2004). Parents and Child Personality Characteristics as Predictors of Negatif Discipline and Externalizing Problem Behavior in Children. *European Journal of Personality*, 18, 73-102.
- Rutter, M., Graham, P., Chadwick, O. F. et all (1976). Adolescent turmoil: Fact or fiction. *J Child Psychol Psychiatry*, 17, 35-56.

- Saçan S. ve Erol N. (2010). *Sosyal hizmetler çocuk esirgeme kurumunda korunma altında iken aile yanına döndürülen 6-18 yaş çocuk ve gençlerin duygusal ve davranış sorunları*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Savi, F. (2008). *12–15 yaş arası ilköğretim öğrencilerinin davranış sorunları ile aile işlevleri ve anne-baba kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Selçuk, Z. (2005). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Shaffer, D. R. (1996). *Developmental Psychology Childhood And Adolescence*. Fourth Edition. United States of America: Brooks/Cole Publishing Company A Division of International Thomson Publishing Inc.
- Shaffer, D. R. (2008). *Social and personality development*, Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
- Siyez, D. M. (2006). *15-17 yaş arası ergenlerde görülen problem davranışların koruyucu ve risk faktörleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Skinner, B. F. (1953). *Science and human behavior*. New York: Macmillan.
- Slater, A., Hocking, I., & Loose, J. (2003). Theories and issues in child development. In Slater, A., Bremner, J. G (eds.), *An Introduction to Developmental Psychology*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Sourander, A., Helstela L., & Helenius, H. (1999). Parent-adolescent agreement on emotional and behavioral problems. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 34, 657-663.
- Sprinthall, N. A., & Collins, W. A. (1995). *Adolescent psychology: A developmental view (Third edition)*. Boston: Mc Graw-Hill Inc.
- State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan (2017). Youth of Azerbaijan.
- Steinberg, L. (2002). *Adolescence (6th Ed)*. New York, McGraw Hill.

- Steinberg L., & Morris, A. S. (1991). Adolescent Development. *Annual Review of Psychology*, 52, 83-110.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Steinberg, L. D., Belsky, J., & Meyer, R. B. (1991). *Infancy, childhood & adolescence: Development in context*. USA: McGraw-Hill.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Multivariate statistics*. New Jersey: Pearson Education.
- Tamar, M. ve Ögel, K. (1997). Ergenlik döneminde madde kullanımı. İzmir: *Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları*.
- Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Ünlüoğlu, G. (1987). *Ergenliğin Psikopatolojisi. Ergenlik Psikolojisi*. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık. II. Baskı. Derleyen: Bekir Onur.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: the development of higher psychological processes* (M. Cole, V. John- Steiner, S. Scribner and E. Souberman, eds). New York: Plenum.
- World Health Organization (2007). A report of the assessment of the mental health system in the Republic of Azerbaijan using the World Health Organization - Assessment Instrument for Mental Health Systems (WHO-AIMS). Baku, Azerbaijan.
- Yağmurlu, B. ve Kodalak, A. C. (2010). Bağlanma, mizaç ve ebeveyn-çocuk ilişkileri. T. Solmuş (Ed.), *Bağlanma, evlilik ve aile psikolojisi içinde* (111-125). İstanbul: Sistem.
- Yavuzer, H. (2002). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2005). *Gençleri anlamak ana-babaların en çok sorduğu sorular ve cevaplarıyla*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yılgör, F. (1992). Yetiştirme yurdunda yaşayan 13-17 yaş grubu okuyan gençler ile aileleri yanında yaşayan ve okuyan aynı yaş grubu gençlerin ergenlik problemlerinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yöndem, Z. ve Güler, S. (2007), Ergenlik ve cinsel sağlık eğitimi ile ilgili grup rehberliğinin 6. sınıf öğrencilerinin bilgi ve tutumlarına etkisi, *İlköğretim Online*, 6(1), 2-10.

Zahn-Waxler, C., Klimes-Dougan, B., & Slattery, M. J. (2000). Internalizing problems of childhood and adolescence: Prospects, pitfalls, and progress in understanding the development of anxiety and depression. *Development & Psychopathology*, 12, 443–466.

EK-A: YSR 11/ 18

11-18 YAŞ ARASI YENİYETMƏLƏR ÜÇÜN ÖZÜNÜŞƏRH ŞKALASI

III. Üzvu olduğunuz hər hansı qurum, klub, komanda və ya qrupları yazın.

Heç yoxdur **Yaşdlarınızla müqayisədə hər birində nə qədər aktivsiniz?**

Normadan az Normal Normadan çox

a. _____
b. _____
c. _____

IV. Gördüyünüz hər hansı iş və ya günlük işləri sıra ilə yazın. Məsələn, qəzet almaq (paylamaq), uşaq baxmaq, çarpayını düzəltmək, mağazada işləmək və s. (Qarşılığında pul aldığınız və ya almadığınız bütün işləri yazın).

Heç yoxdur **Yaşdlarınızla müqayisədə hər birini nə qədər, yaxşı yerinə yetirirsiniz?**

Normadan az Normal Normadan çox

a. _____
b. _____
c. _____

Copyright 2001. T. Achenbach, ASEBA, University of Vermont, ASEBA.org

6-1-01 Çap - 501

Azərbaycan dilinə Tərcümə və Adaptasiya Cəmilə Qocalı tərəfindən T.M. Achenbach'ın icazəsi ilə olunmuş və çap edilmişdir.(2015,2016).

Hacettepe Universiteti Pedaqoji Elmlər Fakültəsi, Psixoloji Məsləhət və Rəhbərlik Kafedrası

V. 1- Təxminən neçə yaxın dostunuz var? (Bacı və qardaşlarınızı daxil etməyin)

Heç yoxdur 1 2 və ya 3 4 və ya daha çox

2- Məktəbdənkənar vaxtlarda həftədə neçə dəfə dostlarınızla vaxt keçirirsiniz? (Bacı və qardaşlarınızı daxil etməyin)

1dən az 1 və ya 2 3 və ya daha çox

Bütün suallara cavab verdiyinizdən əmin olun

0: Doğru deyil**1: Qismən və ya Bəzən Doğru****2: Çox və ya Tez-Tez Doğru**

- 0 1 2 63. Yaşadlarımdan çox özümdən böyük uşaqlarla vaxt keçirməyə üstünlük verirəm
- 0 1 2 64. Yaşadlarımdan çox özümdən kiçik uşaqlarla vaxt keçirməyə üstünlük verirəm
- 0 1 2 65. Danışmaqdan imtina edirəm
- 0 1 2 66. Müəyyən hərəkətləri təkrar təkrar etdiyim olur
- 0 1 2 67. Evdən qaçırım
- 0 1 2 68. Çox qışqırıram
- 0 1 2 69. Sirləri özümə saxlayan və qapalı biriyəm
- 0 1 2 75. Çox utancaq və çəkingənəm
- 0 1 2 76. Digər uşaqlarla müqayisədə az yatırım
- 0 1 2 77. Gün içində/gecə digər uşaqlardan çox yatırım (açıqlayın): _____
- 0 1 2 78. Diqqətsizəm, diqqətim asan dağılır

- 0 1 2 86. İnadkaram
- 0 1 2 87. Əhvalım və ya hisslərim ani olaraq dəyişir
- 0 1 2 88. İnsanlarla bərabər olmağı xoşlayıram
- 0 1 2 89. Şübhəci biriyəm
- 0 1 2 90. Söyüş söyür, ədəbsiz ifadələr işlədirəm
- 0 1 2 91. Özümü öldürmək barəsində düşünürəm
- 0 1 2 92. Başqalarını güldürməyi xoşlayıram
- 0 1 2 93. Çox danışırım
- 0 1 2 94. Başqalarına çox sataşırım
- 0 1 2 95. Tez özümdən çıxıram
- 0 1 2 96. Cinsiliklə əlaqəli çox düşünürəm
- 0 1 2 97. İnsanları incidəcəyimlə bağlı təhdid edirəm
- 0 1 2 98. Başqalarına kömək etməyi xoşlayıram
- 0 1 2 99. Siqaret çəkir, tütün çeynəyir və ya iyləyirəm

EK - B: YSR 11/ 18 Çeviri Lisansı

The University of Vermont

ASEBA

Research Center for Children, Youth & Families, Inc.
A Non-Profit Corporation

1 South Prospect Street, St Joseph's Wing (Room #3207), Burlington, VT 05401

Telephone: (802)656-5130

Email: mail@aseba.org / Website: <http://www.aseba.org>

December 10, 2017: Amended License to Extend Expiration Date to February 28, 2019

License Agreement to Permit Jamila Gojali to Translate the Youth Self-Report (YSR) into Azerbaijani

This License Agreement (the "Agreement") is entered into by and between Research Center for Children, Youth & Families, Inc. ("Licensor"), and Jamila Gojali ("Licensee"). Licensee must sign and return the signed Agreement to Licensor. The Agreement shall be effective on the date ("Effective Date") when signed by Licensor. The parties agree to the following terms and conditions:

1. License # 1246-11-04-15

In accordance with the terms herein, Licensor grants to Licensee a non-exclusive and non-transferable license to translate the YSR into Azerbaijani (the "Translation(s)") and to use the Translation(s) in research and clinical work by Jamila Gojali. License rights begin on the "Effective Date" and end on December 10, 2017.

2. Licensee Obligations

Licensee acknowledges that in addition to its other obligations under this Agreement, Professor Tuncay Ergene shall serve as Licensed Site Manager who shall be responsible, directly or by designee, for:

- (a) Ensuring that the format of the Translation(s) is modeled directly on the English version, including placing items in the same sequence and using the same item numbers and letters as on the English version. (Note: Items such as 56 and the open-ended item 113 of the CBCL/6-18 and TRF must have the 0-1-2 ratings below the number rather than next to the number.)
- (b) Ensuring the accuracy of the Translation(s) via back translation and pilot testing with informants for whom the Translation(s) is designed.
- (c) Ensuring use of the Licensed Translation(s) only in accordance with professional psychological assessment standards.
- (d) Ensuring that Page 1 of all copies of the Licensed Translation(s) bear the copyright notice printed on Page 1 of the translated English-language ASEBA Form(s), followed by:

Reproduced under License # 1246-11-04-15

- (e) Upon completion of the Translation(s), sending a paper copy and electronic file of the Translation(s), plus an electronic file of the back translation into English to T.M. Achenbach. The License is not valid until you receive approval of the Translation(s) from ASEBA.
- (f) Upon completion of reports of use of the Translation(s), sending a copy of the reports to T.M. Achenbach.

Site Manager's address is: Hacettepe University, Bevtpe, Ankara, Turkey, e-mail: ergene@hacettepe.edu.tr; tel: +90.533.3601419.

3/6/2018

EK-C: Doğrulayıcı Faktör Analizine Dair Yol (Path) Diyagramı

